

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITADUSE OSAKOND

Marii Kivi

**Antiikkultuuri motiivid Karl Ristikivi romaanides
„Rohtaed“ ja „Rooma päevik“**

Bakalaureusetöö

Juhendajad: Leena Kurvet-Käosaar, PhD
Prof. emer. Anne Lill, PhD

Tartu 2020

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Antiigi kultuuripärand	5
2. Antiikkultuuri motiivid kirjanduses.....	10
2.1. Motiiv kirjandusteadusliku mõistena	10
2.2. Antiikkultuuri motiivide tähtsus kirjanduses	11
2.3. Võimalusi kasutada antiikkultuuri motiive populaarkirjanduses	13
3. Ideaalide ihalus Karl Ristikivi loomingus	16
3.1. Püüdlus „Ära-maale“ ja sellest tulenev Arkaadia motiiv.....	16
3.2. Madaldumise idee ja „pronksiaja“ metafoor.....	18
4. Antiikkultuuri motiivid Karl Ristikivi romaanides „Rohtaed“ ja „Rooma päevik“	21
4.1. Antiikkultuuri motiivid romaanide tegelaskujude kujutamisel.....	22
4.1.1. Antiikkultuuri motiivid „Rohtaia“ tegelaskujude kujutamisel	22
4.1.2. Antiikkultuuri motiivid „Rooma päeviku“ tegelaskujude kujutamisel.....	30
4.2. Antiikkultuuri motiivid teoste süžee arengus.....	36
4.2.1. Antiikkultuuri motiivid „Rohtaia“ süžee arengus.....	36
4.2.2. Antiikkultuuri motiivid „Rooma päeviku“ süžee arengus.....	43
4.3. Antiikkultuuri motiivid teoste idee väljendajana	47
Kokkuvõte	56
Summary.....	59

Aga see maailm ei ole siiski päriselt kadunud, /.../ See ei ole hukkunud, nagu mõnele paistab. Sest vaadake, see kultuur, mis siin on välja kaevatud, on seesama, mille peale meie isegi iga päev istume . . . (Ristikivi 1985: 247)

Sissejuhatus

Antiikkultuuril on olnud oluline osa Euroopa tsivilisatsiooni kujunemisel ja antiikkultuuri motiive (eriti müüte) on kirjanduses kasutatud juba väga pikka aega ning need leiavad jätkuvalt kasutust. See tõstatab küsimuse, mis paelub antiikkultuuri juures siiani ning mis hoiab elus tuhandete aastate taguseid uskumusi, legende, tegelasi jm. Klassikaline kirjandus on olnud stiimuliks paljudele suurtele kirjanikele minevikust ning selle kauge ajastu ideaalide ja müstilisuse tõttu on antiigimotiivid ulatuslikult kasutuses isegi tänapäevases populaarkirjanduses. Antiik on mõjutanud ka eesti kirjandust, näiteks on antiikkultuurist saanud inspiratsiooni nii Ain Kaalep kui ka Betti Alver. Antiikkultuuri motiivid on laialdaselt leitavad Karl Ristikivi teostes.

Siinse töö fookuses on Karl Ristikivi romaanid „Rohtaed“ ja „Rooma päevik“, sest vaatamata väga erinevale avaldamiskontekstile ja –ajale („Rohtaed“ ilmus esmakordselt aastal 1942 Eestis, kirjastatud Tartu Eesti Kirjastuse poolt ja „Rooma päevik“ aastal 1976 Lundis, kirjastatud Eesti Kirjanike Kooperatiivi poolt) ning ka erinevale temaatikale, leidub nendes kõige rohkem antiikkultuuri motiive, mis mängivad olulist rolli romaanide põhiideede seisukohalt, tegelaste kujutamisel ja süžee arengus. Valisin uurimiseks just selle teema, et jälgida ja analüüsida, kuidas aitavad kasutatud antiikkultuuri motiivid käsitletavate romaanide tegelasi ning romaanide põhiideed avada ja paremini mõista. Oma töös näitan, kuidas Antiikmaailma taustale keskendumine aitab paljastada ka analüüsitavaid romaanide uusi kihte.

Antiigi mõju uurimine Karl Ristikivi loomingu näitel on tähtis kahel põhjusel. Antiikkultuuri mõju kirjandusele ei ole Eestis väga ulatuslikult uuritud, kuid seda võib pidada oluliseks intertekstuaalseks baasiks nii maailmakirjanduse kui erinevate rahvuskirjanduste mõõtnes. Teema on oluline ka Karl Ristikivi loomingu retseptiooni seisukohalt. Kuigi intertekstuaalsust Karl Ristikivi loomingus on uuritud, siis eraldi antiikkultuuri motiive tema teostes analüüsitud ei ole ja selline vaatenurk võiks aidata tema loomingut veel paremini mõista. Uurimusest on kasu kõigile, kes huvituvad Karl Ristikivi loomingust üldiselt ja/või

sellest, mil määral ja kuidas on Ristikivi romaanid mõjutatud antiikkultuurist. Üldisemalt võiks tööst olla kasu ka neile, keda huvitab Antiikmaailma kajastamine ilukirjanduses.

Töö eesmärk on antiikkultuuri motiivide analüüsimise kaudu avada romaanide „Rohtaed“ ja „Rooma päevik“ uusi tähenduskihte ning vaadelda, kas ja kuidas aitavad antiikkultuuri motiivid kaasa romaani tegelaste kujutamisele, süžee arengule ning temaatika ja ideestiku avamisele.

Eesmärgi täitmiseks sõnastasin järgmised uurimisküsimused.

1. Milliseid antiikkultuuri motiive vaadeldavates Karl Ristikivi romaanides leidub?
2. Kuidas Karl Ristikivi antiikkultuuri eri romaanides kujutab?
3. Mil moel aitavad antiikkultuuri motiivid avada teose tegelasi ning temaatikat ja mõista selle süžeed?

Uurimismeetodina kasutan kirjanduslikku motiivianalüüsi, mis aitab uurimistöö eesmärki saavutada. Analüüsitavates teostes võib märgata hulgaliselt antiikkultuuri motiive, kuid selleks, et leida miks Ristikivi neid kasutab, ja näha, mis lisaväärtust need tegelastele ja romaani ideele annavad, on vaja need motiivid süstematiseerida ning neid lähemalt uurida.

Töö koosneb kahest suuremast osast, teemasse sissejuhatavatest peatükkidest, mis avavad uurimuse tausta ja kasutatud meetodit ning uurimuslikust osast ehk motiivianalüüsist. Esimese osa esimeses peatükis annan ülevaate antiigi kultuuripärandist, vastates küsimustele, miks on antiikkultuur tänapäevani oluline ja kuidas on see mõjutanud tänapäeva maailma (sh kirjandust). Esimese osa teises peatükis käsitlen antiikkultuuri motiive kirjanduses ja kirjeldan motiivi kirjandusteadusliku mõistena ning näitan, miks antiikkultuuri kirjanduses kasutatakse ja mis võimalusi selle kasutamiseks on. Esimese osa kolmandas peatükis esitan mõned uurimused Karl Ristikivi loomingust, mis toetavad selle töö motiivianalüüsi mõistmist. Töö analüüsiosas uurin antiikkultuuri motiivide kasutamist romaanides „Rohtaed“ ja „Rooma päevik“, süstematiseerin neist romaanidest leitud antiigimotiivid, analüüsin neid lähemalt ja võrdlen nende kasutamist kahes romaanis. Motiivianalüüsi olen struktureerinud järgmiselt: 1) antiikkultuuri motiivid tegelaskujude kujutamisel, 2) antiikkultuuri motiivid teoste süžee arengus, 3) antiikkultuuri motiivid teoste idee väljendajana.

1. Antiigi kultuuripärand

Klassikaline traditsioon, mis hõlmab pooleteist tuhande aasta jagu kultuurilisi, ajaloolisi, ilukirjanduslikke ja muid nähtusi, on meie maailma oluliselt mõjutanud ja mõjutab ka edaspidi. Nüüdisajal on klassikalise traditsiooni erinevad aspektid kultuuris laialt evinud ja kasutuses, kuigi need ei ole tänapäeval enam nii esil nagu on olnud minevikus. (Silk jt 2014: 3) Nii intellektuaalse kui ka spirituaalse mõju poolest võib tänapäeva maailma käsitleda Vana-Kreeka ja Vana-Rooma jätkuna. Ilma selle mõjuta oleks nüüdne maailm killustatum, mõttevaesem ja materialistlikum. (Highet 1957: 1)

Antiik on duaalse loomuga. See sisaldab endas esiteks antiiki ennast, selle ajaloolist narratiivi, antiikaegset teadust, filosoofiat, kirjandust, kunsti ja kultuuri, ning teiseks selle jätkuvat olulisust tsivilisatsioonile ka peale Rooma (või siis Bütsantsi) langust. (Winkler 2016: xi-xii) „**Klassikaline**“ tähendab Vana-Kreeka ja Vana-Rooma maailma ja „**klassikaline traditsioon**“ hõlmab antiikmaailma mõju alates Lääne-Rooma impeeriumi langusest kuni tänapäevani. Klassikaline traditsioon on palju laiema ulatusega kui ainult Kreeka ja Rooma mõjud, paljud selle hilisema perioodi teosed ei järgi klassikalise arhetüübi traditsiooni, olles sealjuures pidevas muutumises: see ei hõlma mitte ainult antiigi pärandit, vaid ka selle hilisemaid käsitlusi. (Silk jt 2014: 4–5) Seega võib öelda, et klassikalise traditsiooni mõju on ka empiiriline, erinevatel ajastutel kogetakse antiigi mõju erinevalt, vastavalt ühiskonna arenguetapile.

Kreeka ja Rooma mõju määramatut suurust on näha ka nüüdisaegses Euroopas ja Ameerikas. See on mõjutanud nii valgustusajastu kirjanikke ja filosoofe, kui ka keskaegset kirikut ning antiikkreeklaste arutlusvõime on haritlaste hulgas siiani säilinud. Antiik on avaldanud märkimisväärset mõju ka haridusele. Viimased 12–15 sajandit kuni eelmise sajandi lõpuni on hariduse aluseks olnud ladina, mõnikord ka kreeka keel. Kreeka-roma kirjandusel on olnud suur mõju õpetajatele ja õpetlastele, kellele võlgnevad tänu paljud poeedid ja suured mõtlejad. Gilbert Highet tõstab esile ka isasid, kes tutvustasid oma poegadele Kreeka-Rooma ajastu suuri autoreid ja ilusat keelt, see hoidis põlvkondade kaupa seda traditsiooni elus ning äratas selle vastu huvi. Paljude suurmeeste elu ja tegusid on mõjutanud just klassikalised kangelasid, kellest nad nooruses lugesid. On ka palju tänapäeva mõtlejaid ja kunstnikke, kelle puhul on raske märgata otsest klassikute mõju, kuid kellele oli klassikaline kirjandus siiski stiimuliks. (Highet 1957: 541–543). Erilisel viisil tõstab Highet

esile suulist pärimust, millel on ju tuhandete aastate pikkune ajalugu. Kui Augeiase tallid on vajunud jõe põhja ja hellenistliku Trooja aladel askeldab türklasest kaupmees, siis Herakles ja Achilleus elavad legendina siiani edasi.

Kreeka ja Rooma mõju kirjandusele on Higheti sõnul „olnud alati tugev, alati produktiivne ja tihti keskne“ (Highet 1957: 544). Selle mõju paremaks mõistmiseks toob autor näite, et kui võtta kõik Euroopa keeltes kirjutatud proosa-, draama- ja luuleraamatud, mis loodi antiikaegsetest klassikutest otseselt inspireerituna, ja need hävitada, siis enamik tänapäeva väljapaistvamaid teoseid oleksid olemata, isegi terved kirjandusvoolud kaoksivad. (Samas: 543–544) See mõju on jõudnud meieni kreeklaste ja roomlaste kaudu, kes käsitlesid nii draama- ja luuleteoseid kui ka ajaloolisi jutustusi kui olulist vaimset pärandit. Kreeklased andsid selle edasi roomlastele, kes omakorda pärandasid selle pagasi tervele läänemaailmale. Kuigi Rooma impeerium vallutati, säilis nende vaimne pärand ning aitas luua tänast ühiskonda. Tõeline suhe lääne- ja antiikmaailma vahel on autori sõnul suures plaanis samamoodi õpetuslik suhe, nagu oli Rooma ja Kreeka vahel. (Samas: 547–548)

Klassikaline traditsioon oli omal ajal väga mõjukas, näiteks oli see kuni 19. sajandini lääne kultuuris nii iseenesest mõistetav nähtus, et ei tekkinud seda käsitlevat akadeemilist distsipliini (Silk jt 2014: 10–12). Küll aga toetus lääne tsivilisatsiooni tõus paljus taasavastatud kreeka ja rooma kultuurile. See protsess hakkas pihta juba 12. sajandi algul ja kulmineerus 15.–17. sajandil, mil klassikalised kunstid ja ideaalid sulasid ühte tänapäevastega ja inspireerisid uut loomingut. Antiikkultuuri mõju kandis sajandeid edasi ladina keel, mis oli kuni 19. sajandi teise pooleni Euroopas laialdaselt kasutusel nii kõne- kui ka kirjakeelena. Kreeka keel säilis peamiselt Vahemere piirkonnas, kuid samas ka Egiptuses ja Lähis-Ida riikides, kus räägiti kohalikku keelt. (Highet 1957: 1–10)

Antiiktraditsiooni üks väärtusi seisneb asjaolus, et kuigi see ulatub üle rahvuste ja läbi sajandite, on see äratuntav oma kindlas ajas ja kohas. Kõik need korrad, mil antiiktraditsioon on pääsenud hävingust kunstis, kirjanduses ja mõtteviisis, näitavad, et sellele ei ole võimalik määrata omandiõigust. Kuigi klassikat on pikka aega seostatud eliidiga, siis klassikaline traditsioon leiab elujõudu just mitmekesisusest. Kui paljud teised traditsioonid teenivad konkreetsete sihtrühmade huve, siis klassikaline traditsioon on ideoloogiliselt hajus. Seda on küll üritatud kasutada rahvuslike ja poliitiliste eesmärkide saavutamise vahendina, kuid paradoksaalsel moel on selle päritolu varjatud. (Silk jt 2014: 10–12) Siinkohal tuleb uuesti

esile tõsta antiikkultuuri ja –mütoloogia vastupidavust. Paljudes maades, kus Antiik-Kreeka ja Vana-Rooma mõju taandus ja kus kasutusest kadusid ladina ja kreeka keel, mis asendus nende uue keele ning kultuuriga, ei suutnud see mütoloogiat ja antiikkultuuri üldisemalt piirkonnast välja juurida.

Kreeka ja Rooma mõjutused on Euroopa kirjanduses tuntavad juba varajasest keskajast. Antiikkirjandus andis keskajale kirjandusliku keele, mis ei olnud lihtsalt praktiline vahend igapäevaeluks, vaid vorm, milles arendada mõtteid ja filosoofilisi ideesid. Teadmised Kreeka-Rooma müütidest säilisid läbi keskaja, kuigi tihti kummaliselt muudetud või lihtsustatud kujul. (Highet 1957: 10) Renessansiaeg on antiikkultuuri mõjutuste poolest kõige olulisem, seda peetakse antiigi kunstiliseks taaskehastuseks (Silk jt 2014: 15). Renessansi alguses avastati palju kadunud ladinakeelseid raamatuid peidetuna raamatukogudesse ning renessansiaegne antiigiõpetus tegi läbi tohutu arengu, tuues kaasa huvi antiikkultuuri vastu. Teadmiste kasvades kahanesid ka valetõlgendused ja segadus müütidega. (Highet 1957: 10)

Kreeka ja Rooma pärandi mõju lisas ülevust ka barokile, kuid järgnenud revolutsiooniajastul esines ootamatuid suunamuutusi, mis murdsid vanu traditsioone ja raputasid kristluse alusmüüre. Edasi kandus mõju jõuliselt 19. sajandi kirjandusest 20. sajandi kirjandusse, jõudes välja tänapäeva, kus antiigile vaadatakse juba imetlusega. (Highet 1957: 10 – 21, 541, 546) Samas ei saa selle väitega nüüdseks päris nõustuda, mitmetes modernistlikes teostes ei ole antiiki kujutatud kui midagi ideaalset, antiik on inspireerinud näiteks ka paroodiaid ja satiire. On ka teoseid, kus on rõhutatud antiigiajastu toorusele, ebaõiglusele ja muudele puudustele, et näidata tänapäeva paremas valguses. Küll võib aga nõustuda Higheti väitega, et antiikklassika on täiustanud stiililiselt luulet, proosat ja retoorikat, seda kuni tänapäevani. Kreeka-Rooma pärandi taasavastamine kirjanduses on inspireerinud paljude lääne suurteoste loomist, mõjutusi said nii tragöödiad, komöödiad, eeposed, lüürika, satiir, esseistika ja filosoofilised traktaadid kui ka moodne kõnekunst. See tõi kaasa kogu kunsti arenguhüppe, kus üks valdkond mõjutas teist. (Highet 1957: 19, 546)

Antiikaja mõju ulatub ka modernismi ja postmodernismini. 20. sajandil esilekerkinud kultuuriuundustes, millele viidatakse kokkuvõtlikult nimetusega modernism ning mis hõlmas kunsti, arhitektuuri, muusikat, teatrit, kino, luulet ja proosat, saab antiikaja kasutusviis moodsama väljenduse, üha rohkem hakatakse tegelema fragmentide kui

tervikuga. Postmodernsel ajastul kujuneb põhiliseks klassikaliste ja mittetraditsiooniliste elementide kooskasutamine, nende teadlik segamine ja lõimimine. Praegusajal on teadusliku huvi keskmes antiigi see osa mis erineb kanoonilisest, olles varem alahinnatud ja isegi tõrjutud. Mõnes suunitluses kutsub dekonstrueerimata ja kritiseerimata klassika aga esile hoopis kahtlust või isegi vastumeelsust. Ka historistlik lähenemine on moodsal ajajärgul taandunud ning antiigi detaile on hakatud tõlgendama ja rakendama loomingulisemalt. (Silk jt 2014: 29–31)

Highet ütleb, et kuigi ajaloolised isikud hääbuvad, ei ole ükski ajalooline fakt kustunud ega ununenud, kuni see avaldab uut mõju või viib uute tulemusteni. Niikaua kuni keeled aitavad edasi kanda mõtteid, pole need hävinud, mistõttu peab autor ladina ja vanakreeka keelt elavateks ajani, kuni need annavad uutele lugejatele uusi mõtteid ja värskeid ideid. (Highet 1957: 544) Klassikalist traditsiooni käsitledes on raske asuda neutraalsele positsioonile, sest see on paratamatult mõjutatud hinnangutest, mis sellele aegade jooksul on antud. Oluline on mõista, et klassikalise kunsti ja kirjanduse saavutused ei ole ajast ja arust ning et klassikalisele traditsioonile ei saa läheneda ainult ajaloolisest vaatenurgast, kus klassikaline traditsioon oma laiade valdkondadega on seotud mineviku väärtushinnangutega. Klassikaline traditsioon võimaldab tänapäeval leida üha uusi vaatenurki hermeneutiliste, kultuuriliste ja isegi soouuringute vallas. (Silk jt 2014: 8–9) On huvitav jälgida, kuidas neis hermeneutilistes ja kultuurilised uuringutes leitakse üha uusi tahke ja mustreid, mis on mõjutanud tänapäeva teadust, näiteks filoloogiat, filosoofiat, religiooni jpt. Klassikalise traditsiooni puhul on tegemist nähtusega, mis on nii rikkalik, et inspireerib jätkuvalt sellega järjest põhjalikumalt tegelema.

Klassikaline traditsioon on pidevas arenemises ja ei oma seetõttu mitte ainult antiigi vaid ka selle hilisemate käsitluste mõju. Mõistetes „klassikaline“ ja „traditsioon“ on juba sees väärtuse hindamine, siis terminis „vastuvõtt“ seda ei ole. Terminis „klassikaline traditsioon“ viitab sõna „klassikaline“ kanoonilisusele, isegi siis kui antiigijärgne seotud antiigiga on kanoonilisusvastane (nagu see tihti populaarkultuuris on). Retseptiooniuringud on aidanud mõista klassikalise traditsiooni erinevaid tahke ja autoreid, samas klassikalist traditsiooni ennast asendamata ja muutmata. Klassikalise traditsiooni mõju ulatub kõrgkultuurist rahvakultuurini, poliitikast spordini, õigusloomest arhitektuurini, ka antiikkeeltest pärit rahvusvahelise terminoloogiani, andes selle pärandi kasutamiseks palju võimalusi. Klassikaline traditsioon oma kunsti, kirjanduse ja filosoofiaga on üleilmne nähtus, mis on

olnud pidevas dialoogis teiste kultuuritraditsioonidega. (Silk jt 2014: 5–7) See vaimumaailm, mille oleme saanud Kreeka-Rooma tsivilisatsioonilt, on Higheti sõnul hindamatu ning tänapäeva ühiskonna tõeline kohustus on seda hävimatuna hoida ja rikastada. (Highet 1957: 549) Niisiis võib öelda, et antiikkultuuri mõju uurimine kirjandusele on igati põhjendatud ja vajalik. Olles antiigist saanud tohutult mõjutusi, vajab nende mõjude uurimine ka teoreetilist tausta. Kuna kasutan töö uurimuslikus osas antiikkultuuri mõjude leidmiseks motiivianalüüsi, siis annan järgmises peatükis teoreetilise tausta motiivide ja nende kasutamise kohta.

2. Antiikkultuuri motiivid kirjanduses

2.1. Motiiv kirjandusteadusliku mõistena

Motiiv (*motivus* hilisladina k 'liikuv') on laia kasutusala kirjanusteaduslik mõiste, mis võimaldab kirjeldada ja analüüsida nii luule-, proosa- kui ka draamateoseid. Motiivi võib mõista kui kirjandusteose allelementi, mis aitab mõista ja tõlgendada eeskätt selle sisu. Iga motiiv viitab nii teose temaatilistele kui ka vormilistele tahkudele.

Enamasti peetakse teemat abstraktseks ja motiivi konkreetseks. Näiteks loodus ja armastus on olnud kirjanduses ajast aega kesksed teemad, mida iga autor käsitleb paljude eripäraste motiivide kaudu: nii võib loodusteemat käsitleda mere motiivi kaudu, armastusteemat aga roosiaia motiivi kaudu. Siiski ei võimalda teemade ja motiivide tuvastamine teksti ühel kindlal viisil tõlgendada, kuna samu teemasid ja motiive kasutatakse paljudes erinevates kirjandusteostes, kuid need aitavad siiski määratleda teose fookuse. (Abbott 2008: 95–97) Motiive ei saa olla, kui ei ole võimalik moodustada faabulat, seepärast on motiivianalüüsi eesmärk tuvastada faabula kaudu teksti tuum. Motiivianalüüs võimaldab leida erinevate narratiivide puhul ühesuguseid motiivstruktuure, leida erinevuses sarnasusi. (Priimägi 2011: 528–529).

Vene vormikoolkonna esindaja Boriss Tomaševski ütleb, et motiiviks nimetatakse „teose jagunematu osa teemat“ (Tomaševski 2014: 148). Omavahel ühendatud motiivid on olulised teose temaatilise sidususe loomiseks. Kui faabula jaoks on oluline motiivide põhjuslik-ajaline seos ning rolli ei mängi see, millises järjekorras lugeja sündmustest teada saab või kes teda sellest informeerib (autori- või tegelaskõne), siis süžee on motiivide taotluslik järjestus, sündmuste jada sellisena, nagu nad teoses esinevad. Süžee toob motiivid lugeja tähelepanuväljale. (Samas: 148)

Motiivide süsteem ehk motiivistik, mis osutab teose üldisele temaatikale, peab moodustama kunstilise terviku. Iga üksikmotiiv või motiivistik peab teose idee seisukohast olema õigustatud ja põhjendatud, selleks et see tunduks lugejale tähenduslik. Üksikmotiivide ja motiivistike kasutamist õigustavate võtete süsteemi nimetatakse motiveeringuks. **Kompositsioonilise** motiveeringu puhul on oluline motiivide vajalikkus ja eesmärgipärasus. Siin tuleb arvestada ka eksitava motiveeringuga, kus detaile või episoode kasutatakse lugeja tähelepanu kõrvalejuhtimiseks tegelikelt asjaoludelt (nt krimi- ja õudusnarratiivides). **Realistliku** motiveeringu puhul on tähtis vastavus tegelikkusele, mida tõendavad usutavad

ja tõenäolised motiivid. **Kunstilise motiveeringu** puhul on oluline kunstiline veenvus ja põhjendatus. Näiteks kummastava miljöö loomine eeldab võõrituslikke, st ootamatuid ja ebaharilikke motiive (nt ulmenarratiivides). Motiivide rühmitamiseks ja seostamiseks kasutatakse tavaliselt tegelast. Lugejal on lihtsam tähelepanu koondada, kui mingi motiiv kuulub kindla tegelase juurde, tegelane aitab „motiivide kuhja lahti harutada“ ja üksikmotiive korrastada. (Tomaševski 2014: 157–167)

2.2. Antiikkultuuri motiivide tähtsus kirjanduses

Ladinakeelse sõna „**antiik**“ tähendus on 'vana' või 'muistne' ning **antiikkirjandus** hõlmab endas vanakreeka ja vanarooma kirjandust. Nimetatud on vanimad Euroopas ning on oluliselt mõjutanud ka tänapäeva kirjanduse kujunemist. (Unt 2019: 9) Antiikkirjanduses ja kujutavas kunstis on olulisel kohal müüt (kreeka keeles *mythos*), mis „annab jutustavas vormis teada, kuidas said alguse ühiskonna olemasolu ja toimimise seisukohast olulised institutsioonid, struktuurid, olendid ja nähtused, nt kuidas maailm tekkis, kuidas loodi inimene, kuidas võeti kasutusele tuli jne“ (Metsvahi 2005: 43). Jaan Puhvel rõhutab müüdi võimet luua ühiskonna identiteeti, öeldes, et „müüdis väljendub mõttemall, mille abil ühiskond vormistab enesetunnetust ja eneseteostust, saavutab iseteadvust ja endausku, seletab omaenda ja ümbruskonna olemust ja algupära ja vahel püüab oma saatust juhendada“ (Puhvel 1996: 10). Ka Rein Veidemann rõhutab müüdi olulist kollektiivile: „müüt, mis on seotud oma tekkeajaga, muutub kollektiivile hiljem teatud vaimseks toetuspunktiks, toposeks. Seal ammutatakse eeskujud, seal – müüdis – leitakse lohutust, kinnitust oma identiteedile, püsivusele. Seal leiab õigustuse meie olemasolu keelekollektiivina, rahvusena. Müüt on seega võim, vägi. Müüdi võim(sus) ilmneb ta lepituslikkuses ja sidususes.“ (Veidemann 2002: 11) Martin M. Winkleri sõnul on antiik tänapäeva välja jõudnud esiteks just antiikkirjanduse ja kujutava kunsti tähtsaima ja varaseima allika müütide tõttu, mis on aja jooksul näidanud paindlikkust ja kohanemisvõimet, ning teiseks kreeka ja rooma ühiskondade suhtumise tõttu kunstilisse loovusesse. Seda suhtumist iseloomustab hästi ladinakeelne termin imitatsioon ehk järelepüüdlus, st poeet võis vabalt imiteerida varasemaid kirjanikke, mistõttu käis kogu aeg intellektuaalne võistlus eelkäijatega, mis omakorda säilitas varasemalt kirjutatu mõju loodavale kirjandusele. (Winkler 2016: xii–xiii) Winkleri väidet võib kasutada ka teistpidi: kindlasti pidi intellektuaalne võistlus eelkäijatega

tooma kaasa ka loomingulise ületrumpamise ja lisaks imitatsioonile loodi ka täiesti uusi seiku.

Müüt ja selle struktuur on kirjanduses pidevalt säilinud ning see jätkuvus on tekitanud palju arutelusid. Tekib küsimus: miks on lood, mis peegeldavad rohkem kui tuhande aasta taguseid uskumusi, jätkuvalt paeluvad tänapäeva lugejatele ning kuidas saab muistne ja kummaline ilmuda aja- ja asjakohasena? Samuti on arutatud selle üle, kuidas saab müüt, millel on nii palju erinevaid tähendusi, panna aluse rahvuste kultuuriloole ja mõistetele. Need küsimused on eriti aktuaalsed, kui võtta arvesse ka asjaolu, et viimase sajandi jooksul on spekulatiivsete narratiivide (i.k. *speculative fiction*)¹ plahvatusliku kasvu tõttu hakanud müüdi mõju hoopis kasvama. 19. sajandil on hakatud mitmetes valdkondades, näiteks antropoloogias, folkloristikas, lingvistikas ja psühholoogias müüdi mõju ka süstemaatiliselt uurima. (Oziewicz 2016: 3–4)

Müüdi kasutamise olulisusest modernses kirjanduses on kirjutanud ka Thomas Stearns Eliot. Tema loodud „müütiline meetod“ on viis, kuidas luua katkematu paralleel tänapäeva ja antiigi vahel. „Müütiline meetod“ tõstatab aga keeruka küsimuse: mis tegelikult on müüt ja mis on antiik, sest nii nagu müüt on ajatu kategooria, mida on võimatu ühemõtteliselt defineerida, on ka antiik väga laiahaardeline nähtus. (Oziewicz 2016: 4–6) Elioti artiklist võib järeldada, et antiik, mille oluline osa on müüt, oli ajastu, mis hõlmas korda, ühtsust, ilu, loomingulisust ja kõiki teisi ülevaid omadusi, mis on vajaka tänapäeval, ning antiigile omane maailmatunnetus andis inimese elule mõtte. (Eliot 1975: 177)

19. sajandi teadlaste seisukohalt oli antiik tähtis epohh, kuna esindas inimkonna lapsepõlve, mida on vaja uurida, et rekonstrueerida pilt inimkonna varasest arengust, ühiskonnast ja kultuurist. Mitmed 19. ja 20. sajandi teadlased leidsid, et antiigist pärit müütidest ei tuleks mitte eemalduda, vaid just nende poole püüelda, müütide tundmine ja taasloomine muutus eesmärgiks omaette. Mitmete 20. sajandi autorite lootus oli, et antiik mitte ainult ei vajuks unustusse, vaid tõuseks aina rohkem esile. Antiik ärkab ellu läbi loomingu, eriti läbi müüti taasloovate lugude. (Oziewicz 2016: 4–6)

Kleis ütleb, et antiikkirjandus on jõudnud välja tänapäeva, sest seal käsitletavat teemat ulatavad oma tähenduselt üle antiikaja piiride. Antiikkirjandus oma sisukuse, tegelikkuse

¹ Mõiste kasutuse kohta vt Org 2017: 71.

laia haaramise ning inimese osava kujutamise tõttu selle ühiskondlikes seostes ja suhetes loodusega, paelub nii kirjanikke kui lugejaid tänapäevani. (Kleis 1968: 5) Üks põhjuseid, miks antiigimotiivid jäid tänapäeva kirjanduses püsima, on ka antiigi müstilisus, salapära. See on maailm täis üllaid ja maagilisi sündmusi, mis puuduvad nüüdisaja olustikus. (Trocha 2016: 22; Oziewicz 2016: 9) Niisiis on antiikkultuurist pärit lugude ja ideede läbi sajandite püsijäämise üks põhjusi neile omane ideaal, olgu selle väljenduseks siis ideaalmaailm, ideaalaeg või ideaalkuju. Kuna vähemalt teataval osal ühiskonnast on ikka säilinud püüdlus või igatsus selle ideaali järele, on see säilitanud läbi ajastute ka antiigimotiive.

2.3. Võimalusi kasutada antiikkultuuri motiive populaarkirjanduses

Antiikkirjandusega sarnaseid motiive kasutatakse populaarkirjanduses juba selle tekkest alates. 19. sajandil, mida peetakse kirjanduse massidesse jõudmise ajajärguks, ei teadnud keskmine lugeja antiikmaailmast eriti midagi või teadis ainult pealiskaudselt. Niisiis oli populaarkirjanduse algusaegadel antiikajastu mõju raskesti hoomatav, ja isegi kui seda võis täheldada, oli selle päritolu raske määratleda. (Trocha 2016: 21–22) Seevastu 20. sajandi kirjandusteadlased nägid klassikalises traditsioonis eelkõige inspiratsiooniallikat, kuid raske on hinnata, kas müütide taaselustamise eesmärk oli kanda edasi nende üllast ideed või rajas kirjanik antiigi vundamendile omaenda suurust. 21. sajandi teadlaskond on aga märksa sügavamalt hakanud uurima antiigi mustreid, mis on põimunud tänapäeva loominguga. Just varjatud kuju tõttu on antiikmõtjude ulatust ja sügavust raske määrata ning tänu põhjalikumale uurimistöele hakkavad need mõjud meile avanema järjest laiemalt kogu kujutavas kunstis.

Marek Oziewicz eristab kolme meetodit, kuidas antiigi pärandit on kirjanduses kasutatud. Esimese meetodi puhul asetatakse lugu ajaloolisesse või väljamõeldud antiikmaailma, millel pole mingit seost lugeja olevikuga. Teise ja kolmanda meetodi puhul luuakse otsene seos tänapäeva ja mineviku vahel. Teises meetodis on antiik muudetud omamoodi igavikuliseks reaalsuseks, kuhu sisenemine eeldab üleloomulikke vahendeid. Seevastu kolmas meetod sisaldab modernseid karaktereid, kes avastavad, et antiikmaailm mõjutab nende igapäevaelu. Näiteks suhtlemine vaimudega, unenäod ja nägemused, ennustatud saatuse täitumine, ajas rändamine, oma pärandi, iidsete teadmiste, jõu- ja väepaikade avastamine on kõik motiivid, mis kuuluvad kolmanda meetodi juurde. Viimast kahte strateegiat kasutatakse tihti korraga.

(Oziewicz 2016: 9) Teise ja kolmanda meetodiga võiks seostada ka siinses töös analüüsitavaid romaane „Rohtaed“ ja „Rooma päevik“. Mõlemas luuakse otsene seos mineviku ja tänapäeva vahel, antiik on nendes muudetud omamoodi igavikuliseks reaalsuseks. Samuti on „Rooma päevikus“ olulised unenäod ja nägemused, mille abil muutub antiik peategelasele (küll väga sürrealistlikul moel) lähedasemaks. „Rooma päevikus“ on leitav isegi ennustatud saatuse täitumise motiiv, peategelane tunneb, et tema Rooma tulek oli justkui ettemääratud.

Oziewiczzi viimase kahe meetodi alla kuulub ka T. S. Elioti välja pakutud „müütiline meetod“ (*mythical method*), millega luuakse side antiigi ja tänapäeva vahel. Müüti kui tuntud narratiivi kasutatakse sel puhul selgitava elemendina, mis aitab mõista nüüdisaega. Kuna müüt on seletav, ühtlasi ka religioosne narratiiv, loob see tekstis korda. Niisiis annab see meetod võimaluse kontrollida, korrastada, vormida ajalugu ning anda sellele tähendus, et saada lahti korralagedusest. (Eliot 1975: 177; Oziewicz 2016: 4; Sperens 2013: 4) Eliot ütleb, et „müütilist meetodit“ on võimalik kasutada narratiivse meetodi asemel ning see aitab kunstil astuda sammu edasi korrastatuse suunas (Eliot 1975: 178). Elioti „müütiline meetod“ on seega vaadeldav kui antiigi vastuseis tänapäevasele kaosele.

Ka Bogdan Trocha räägib erinevatest mehhanismidest, kuidas antiigimotiive tänapäeva kirjanduses kasutatakse. Tema väitel rakendatakse pigem antiigist pärit „valmis situatsioonimustreid“ (*ready-made situational patterns*), mis kaotavad oma mitmetähenduslikkuse ja ei ärata lugejas huvi otsida rohkem vastuseid antiikkultuurist endast. Antiikkultuuri väljakutset trotsides ja seda pidevalt lihtsustades muudetakse tänapäeva kirjanduses antiiklik temaatika järk-järgult klišeeks, kuid samal ajal süvendatakse paradoksaalsel kombel antiigi kuvandit kirjanduses ja muudetakse seda keerulisemaks. (Trocha 2016: 21–24)

Ühe võimalusena antiigimotiivi kasutamiseks esitab Trocha selle, et varasema narratiivi alusel luuakse täiesti uus sündmustik, mis leiab aset antiikmaailmas või teises reaalsuses. Samuti on võimalik, et ilukirjandusliku maailma konstrueerimiseks kasutatakse antiikaja kultuuri ja religiooni elemente. Kui tekstis viidatakse konkreetsetele kirjanduslikele, ajaloolistele ja kultuurilistele allikatele, omandab tekst lõpuks ka intertekstuaalsuse tunnused. Järjest rohkem kasutatakse algallikana antiikkultuuri, kust võetakse nii stiliseeritud kujundeid kui ka religioosseid ja eepilisi narratiive. Tänapäeva kirjanduses loodud maailmapilt sobitatakse võimaluste piires antiikreaalsusesse. (Trocha 2016: 25–26)

Kirjanduslik väljamõeldis põhineb üldiselt meetodil, kus ajalooliste või kultuuriliste sündmuste asemel rakendatakse alternatiivset sündmustikku. Tänapäeva kirjanduses jutustatakse ümber antiikkultuurist pärit lugusid, mida arendatakse edasi kirjandusliku väljamõeldisena. Hermeneutilise lähenemise puhul kasutatakse antiiktraditsiooni süžeesid ja karaktereid selliselt, et lugejani jõuab antiiklugude sisu tõeline tähendus. Mütologiseeritud ümberjutustuse puhul kasutatakse antiikmütoloogiat, selleks on aga erinevaid võimalusi. Müüdi elemente võidakse rakendada minimaalselt, näiteks siis, kui peategelane kasutab oma heroilisuse tõestamiseks kõrgtehnoloogiat või paralleelmaailmu – sellisel juhul on kirjanduslikult loodud maailmal vähe ühist antiikmaailmaga ning algset kirjanduslikku allikat on pea võimatu tuvastada. Võimalik on aga ka sarnane stsenaarium antiikkultuuri lugude ümberjutustamisega, kus ümberjutustamise käigus arendatakse kirjanduslikku väljamõeldist, lisades demütologiseerivaid motiive, nt avaldub üleloomulike võimetega kangelase inimlik nõrkus. (Trocha 2016: 29–31)

Antiigi ja müütide kasutamine on tähtsal kohal ka ulme-ja fantaasiakirjanduses, pakkudes lugejale alternatiivreaalsust, praeguse maailmaga võrreldes midagi teistsugust. Ulme-kirjanduses kasutatakse müütilist meetodit, et luua reaalsus, kus elemendid minevikust, olevikust ja tulevikust eksisteeriksid samal ajal. (Oziewicz 2016: 9) Kuna inimestel on ikka olnud uudishimu kõige salapärase ja müstilise järele, mida antiikmaailm 19. sajandi lugeja jaoks kindlasti ka oli, on just see üheks põhjuseks, miks antiigimotiivid üldse populaarkirjandusse nii ulatuslikul jõudsid (Trocha 2016: 22). Tänapäeva kirjanduses võib jätkuvalt täheldada antiikkirjanduse ja -kultuuri modifikatsioone. Kui varem kasutati antiigi pärandit võimalikult vähendatud kujul, siis järk-järgult on kasvanud antiigi temaatika kasutus kirjanduslike maailmade loomisel. Selle tulemusena on ilmunud lood, mis on toonud tänapäeva lugejani antiikreaalsuse uues esteetilises ja poeetilises vormis koos oma poliitiliste, eepiliste ja müütiliste aspektidega. Antiikkultuuri taasavastamine tänapäeva kirjanduses on avardanud mõtteviise, mõjutanud oluliselt kultuuri ja filoloogiat. (Trocha 2016: 33–34)

3. Ideaalide ihalus Karl Ristikivi loomingus

Selles peatükis käsitlen eelnevate uurimuste toel mõningaid Karl Ristikivi loomingu jooni, mis toetavad selle töö järgmise peatüki ehk motiivianalüüsi mõistmist.

3.1. Püüdlus „Ära-maale“ ja sellest tulenev Arkaadia motiiv

Bernard Kangro kirjutab, et Karl Ristikivi loomingus on tüüp-kangelaseks maalt linna siirduv visa ja edasipüüdlev inimene, kes tunneb ennast linnakeskkonnas, kus kõigil on asjad käes justkui isenesest, üksikuna. Ka Ristikivi enda varane kodust lahkumine ei läinud kergelt, noort poissi vaevas igatsus ja raskusi valmistasid teiste keskel elamine, majanduslikus ebakindluses vaevlemine ning raamatust loetud unistuse maailma ja tegelikkuse kontrast. Kangro sõnul leidis noor poiss seikluslusti rohkem raamatutest kui tegelikkusest, ta imetles “Hellases“ olevaid pilte ning luges nende all olevaid kreeka jumalate ja heeroste nimesid ning jättis õpikutest meelde kreeka tähestikugi. Kangro ütleb, et isegi kui Ristikivile kätte sattunud raamatud olid võõrkeelsed „võis aimata kõige selle taga romantilist ning ahvatlevat kaugust, vaimset maailma“ (Kangro 2018: 80–83). Ka Ilmar Vene on kirjutanud, et Ristikivi püüdis „Ära-maale“, kodupaigast eemale. Ta sukeldus raamatutesse ja hiljem juba kinos näidatavatesse filmidesse, et unustada tüütu igapäevaelu. Vene lisab, et ühel hetkel muutus platooniline kaugenemine konkreetseks sooviks pääseda linna, kus ta lootis leida suuremat vabadust. Nii tõdebki Vene, et püüdis kaugeneda ilmub Ristikivi elus ja loomingus kesksena. (Vene 2013: 98–99)

Ka Brita Melts kirjutab, et oma kujutlustes rändamine oli Ristikivile tuttav juba lapsepõlvest, ta luges raamatuid, kus oli juttu imeliste kauguste igatsusest ja seiklustest idüllilisel muinasjutumaal. Lapsepõlvest alguse saanud unistuste ja uudishimu ajal said Ristikivile oluliseks just Vahemere maad ning see peegeldub ka tema loomingus. Vahemeremaised unistused on näha juba 1942. aastal ilmunud romaanis „Rohtaed“, kus on unistus helleenilisest Arkaadiast. Tegelikus elus valmistas Arkaadia kodumaa Kreeka talle aga pettumust, ta ei leidnud sealt seda idüllit, mis oli tema ideaalmaailmas. Samas on Ristikivi maastikulised ideaalid seotud just kreeka kultuuri aladega. (Melts 2014: 97–104)

Niisiis võib öelda, et noore poisina ei leidnud Ristikivi reaalsest elust seda, mida ta otsis ja nii suutsidki talle rohkemat pakkuda vaid raamatud ja filmid, mis viisid ta imelistesse paikadesse, kus oli midagi teistsugust, midagi ilusamat. Selline kaugenemise püüdlus, soov leida kohta, mis oleks täiesti teistsugune kui reaalne maailm tema ümber, avaldub hiljem ka Ristikivi enda loomingus, eriti on see tuntav Arkaadia motiivis, mida autor kasutab.

Janika Kronberg ja Brita Melts, kes on kirjutanud just Arkaadia motiivist Karl Ristikivi loomingus, ütlevad, et Ristikivi luulekogu „Inimese teekond“ (1972) sissejuhatav sõnapaar kojuigatsus – kauguseigatsus püüab „lepitada indiviidi unistusi ja lootusi karmi tegelikkusega“ ning rõhutavad, et oluline on just sõnapaari teine pool, sest Ristikivi on öelnud, et võimalus kodumaale naasta ei röömustaks teda sugugi (Kronberg, Melts 2012: 721). Autoril on noorest peale olnud mingisugune kauguseigatsus, mida ta on väljendanud ka oma romaanides ning tema jaoks on olnud väga oluline võimalus rännata, see aitas paradoksaalsel moel leevendada tema koduigatsust. Nii on Ristikivi ka ise uusi paiku loonud (näiteks utoopiline saar Allotria „Imede saares“) ja antiikkultuurist tuntud Arkaadia motiivi edasi arendanud. (Kronberg, Melts 2012: 721–722)

Brita Melts ütleb, et Ristikivi tunnetuslikku ühtset Vahemere ruumi võib tõlgendada kirjaniku omailmana, mis on vahetu reaalsuse isiklik tõlgendus ja valikuline teisend. Omailm koosneb väliskeskkonnast teadlikult välja valitud objektidest, kohtadest ja omadustest, selles ühinevad tõelus ja fiktsioon. Ristikivi Vahemeremaised ilukirjanduslikud ruumid sisaldavad elemente reaalsest maailmast, kuid neid on siiski ilukirjanduse otstarbel muudetud, neid võimendades, poetikaga täiendades ja mitut eraldiseisvat detaili kokku pannes. Oma maastikulise Arkaadia leidmine eeldab küll reaalselt kogemust, kuid ruumilistest elementidest ja maastikuomadustest saavad siiski sümbolid, mis on seotud subjektiivsete aistingute ja emotsioonidega ja seega eemaldunud tegelikkusest. (Melts 2014: 96–99)

Kronberg ja Melts leiavad, et „Rohtaias“ esinev Arkaadia motiiv ei ole seotud maastikuliste elamustega, vaid sümboliseerib pigem vaimse teekonna sihti. See vaimne teekond kätkeb endas lisaks ideaalidele ja helgusele ka ebaõnnestumisi ja kohale mitte jõudmist, mistõttu on see motiiv „Rohtaias“ „tumedate varjudega mentaalse omailma metafoor“ (Kronberg, Melts 2012: 726). See unistuste maailm on seotud suure igatsustundega, reaalse maailma asemel igatsetakse unistuste Arkaadiat, kuid sinna ei jõuta kunagi kohale. Ristikivi peab aga

oluliseks püüdlustki. Seda motiivi saab nende sõnul siduda ka Ristikivi enda seesmise elupagulusega. Arkaadia motiivis on näha ka kristliku maailma tausta, see on paradiisile sarnane koht, kust võib saada välja aetud. (Kronberg, Melts 2012: 725–726)

Kronbergi ja Meltsi sõnul on Ristikivi loomingus näha samal maastikul kahte täiesti erinevat Arkaadiat, üks sünge, teine hele. Kui „Rohtaia“ Arkaadia on kantud antiigiihalusest, siis „Rooma päevikus“ puudub igasugune helgus ja idüllilisus, peategelane kogeb tumedat Arkaadiat, mis „sarnaneb hulluse ja surma labürindiga“ (Kronberg, Melts 2012: 727). „Rohtaia“ Arkaadial ei ole otsest seost reaalse maastikuliste elamustega, sest autor pääses Vahemere maadesse alles palju aastaid peale romaani kirjutamist, kuid oma viimase romaani „Rooma päeviku“ jaoks võttis ta 1971. aastal eraldi ette oma viimase Itaalia-reisi. Ristikivi loomingu seisukohalt ongi kõige tähtsamad just Itaalia maastikud. Kui oma kahe esimese Itaalia reisi põhjal kirjutatud reisikirjas ütleb Ristikivi, et on just Itaalias leidnud oma Arkaadia, siis ei jää see idülliline pilt kestma, nagu juba eespool mainitud on „Rooma päevikus“ Itaalia seotud hoopis tumeduse ja ängistusega. (Melts 2014: 96–99) Kuigi Ristikivi vaimulaadile on omasem idülliline Arkaadia, siis „Rooma päevikus“ asus justkui Ristikivi soovist olenemata domineerima tumedam pool. (Kronberg, Melts 2012: 726–728)

Melts kirjutab ka, et Ristikivil oli suur mere- ja avaruseigatsus, mis väljendub tema teostes saarte-ihaluses, nii on ta kirjutanud ka romaani utoopilisest Allotria saarest, kuhu on Platoni õpetuse järgi hakatud rajama ideaalset riiki. Ristikivi otsis nii loomingus kui ka reaalses elus idüllit, nii leidis ta ka oma Arkaadia unistuse maastikuliseks vasteks just rahuliku, helge ja „õnneliku“ Itaalia. (Melts 2014: 101, 108)

3.2. Madaldumise idee ja „pronksiaja“ metafoor

Seda, et nii Ristikivi ise kui ka paljud tema romaanide tegelased ei leia reaalsest elust nende ümber neid ideaale, mida nad otsivad ning näevad ilusa ja harmoonilisena pigem kaugeid ajastuid, näitab nii madaldumise idee, mis Ristikivi teostest ikka ja jälle läbi kumab, kui ka „pronksiaja“ metafoor, mis on alguse saanud antiigist.

Maret Vaher, kes on uurinud matemaatilist mängu ja „pronksiaja“ metafoori Ristikivi loomingus, ütleb, et Ristikivi ajalooliste teoste tsükli (mis katab aega 13. sajandist

tänapäevani) kavandatud struktuur viitab sellele, et autorit ajendasid teoseid kirjutama just aastaarvud, eelkõige 30-aastase intervalliga tsükkel. Ajaloolise sarja triloogiates on näha ideede madaldumist, esimeses romaanis järgitakse kõrgeid ideaale, mis järgnevatel teostes madalduvad, jõudes järgmise triloogia alguseks jälle kõrgele tasemele. Sellised kolmekümne aastased tsüklid näitavad kõige kordumist ja viitavad sellele, et iga põlvkond elab läbi samu situatsioone. Korduvus on aga mitmetahuline, lisaks ajaloolistele sündmustele korduvad ka ajastud ise. Autori sõnul on sarja ambitsioonikus võrreldav Dante „Jumaliku komöödiaga“, Dante-väärilist maailmapilti loob autor aga oma teostes aastaarvude ja ruumiliste punktide kaudu. Vaher ütleb, et „müütilise maailmapildi kaudu mängib Ristikivi ühtlasi ka Euroopa kultuuripärandiga ning kasutab seda kaasaja lahtimõtestamiseks“ (Vaher 2014: 41). Idee, et müüdid aitavad maailma seletada ja selles korda luua on kergesti seostatavad T.S. Elioti loodud „müütilise meetodiga“, millest andsin ülevaate eelmises peatükis. Vaher ütleb, et ajalooliste teoste sari on katse mõista inimese osa suuremas plaanis. (Vaher 2014: 41–42)

Ka Krista Keedus, kes on võrrelnud Ristikivi ajalooliste romaanide sarja Dante Alighieri „Jumaliku komöödiaga“, ütleb, et ajaloolise sarja kirjutamisega otsis Ristikivi minevikust lahendusi tänapäeva maailma probleemidele, just minevikust leidis ta need ideaalid, mis tema ajal puudusid. Ristikivi nägi oma ideaali keskajas, kus olid usk, rüütlikultuur ja igatsus ühiskondliku tervikkuse järele. Ristikivil on Dantega sarnane igatsus ühiskondliku ühtsuse järele, kui Dante unistas rahvaid ühendavast kristlikust keisririigist, siis ka Ristikivi ajaloolises sarjas on nähtav kristliku impeeriumi motiiv. Kuigi mõlemad autorid on siiski maa peal selliste ideaalide täitumise osas skeptilised, peetakse siiski oluliseks ideaali poole püüdlemistki. Kui „Jumalikus komöödias“ toimub liikumine madalamalt kõrgemale astmele, siis Ristikivi ajaloolises sarjas on liikumine vastupidine, toimub madaldumine ülevast keelekasutusest labaseni, valgusest pimeduseni, ühtsusest lõhestatuseni, asketismist seksuaalsuseni ja religioossusest jumalateotuseni. (Keedus 2014: 44–47, 63–64)

Ristikivi ajaloolise sarja teosed kujutavad müütilist maailma, autor käsitleb korduvaid ajatuid arhetüüpe ja sündmusi. Ristikivi viimases romaanis „Rooma päevik“ on juttu neljast ajastust: kuldne jumalate aeg, hõbedane kangelaste (ja rüütlite) aeg, pronksiaeg ehk tänapäev ning võimalik tulevikuaeg, mis võib olla veel halvem kui käesolev aeg. „Rooma päeviku“ peategelane igatseb küll möödunud aegu, kuid tajub samas, et peab rahul olema praegusajaga, sest järgmisel ajastul võivad oma tähtsuse olla kaotanud ka tänapäeva tähendusrikkad hetked. Niisiis on „Rooma päevikus“ olulised tsüklilisus ja müütiline aeg.

Ka see, et päeviku sissekanded on esitatud kuupäevalise täpsusega, kuid puuduvad aastaarvud, viitab sellele, et kõik kordub ja seeläbi on võimalik tagasi jõuda ka ajajärku, kust leidsid aset müütilised sündmused. (Vaher 2014: 38–39, 43)

Võib öelda, et Ristikivi looming on tugevalt mõjutatud tema püüdlusest „Ära-maale“. Kauguseigatsuse ajal on ta hakanud vastuseid otsima eemalt, olgu selleks siis ajas meist kaugel olev antiik või keskaeg või hoopis reaalsusest eemalolev utoopiline Allotria või Arkaadia. Sellest tulenevalt on tema loomingus oluline ka madaldumise idee ja „pronksiaja“ metafoor, ilus ja idülliline maailm on ammu unustuse hõlma vajunud või eksisteerib ainult kujutluses, tänapäev ehk „pronksiaeg“ on madalam nii ideede, väärtuste, moraali kui ka palju muu poolest. Üldiselt võib öelda, et Ristikivi otsib oma loomingus vastuseid suurtele, igavikulistele küsimustele, läbides nende vastuste leidmiseks tohutu ajaperioodi, sh ka antiikaja, kust otsivad ideaale ja vastuseid mitmedki Ristikivi loodud tegelased.

4. Antiikkultuuri motiivid Karl Ristikivi romaanides „Rohtaed“ ja „Rooma päevik“

„Rohtaed“ on Karl Ristikivi Tallinna triloogia viimane raamat, ilmunud aastal 1942. Romaan on varakult maalt Tallinnasse kolinud noore poisi Juulius Kilimiti kujunemislugu, tema teekonda saab lugeja jälgida poisieast kuni viimsete elupäevadeni. Juulius on tulnud linna suurte lootuste ja unistustega, ta loodab saada hea hariduse, et seeläbi ennast teostada, kuid näeb peagi, et sellel teekonnal on palju takistusi ja raskeid katsumusi. Juuliusel tekib ettekujutus ideaalsest antiikmaailmast, mille põhjal ta loob isikliku fantaasiamaailma, n-ö oma Arkaadia, mis pakub rõõmu ja lohutust. Reaalne elu ei suju aga sugugi nii hästi – Juuliusel on koolis raskusi oma eakaaslastega suhtlemisel, hiljem kasvab ta maailmavaateliste erinevuste tõttu lahku oma naisest, suhted kasupojaga ei kujune selliseks nagu ta loodab ning suure idealisti ning unistajana jäävad tal leidmata enda ümber need kõrged väärtused, mis eksisteerisid tema ideaaliks olevas „kuldses“ antiikajas.

„Rooma päevik“ on Karl Ristikivi viimane romaan, mis lõpetab ühtlasi ka Ristikivi ajalooliste teoste sarja. Romaan ilmus 1976. aastal ning on võrreldes „Rohtaiaga“ palju metafüüsilisema alltekstiga. Täispikk pealkiri tiitellehel on „Kaspar von Schmerzburgi Rooma päevik“, tegemist on müstifikatsiooniga, mille abil on peategelase lugu edasi antud päeviku vormis. Romaan kirjeldab Kaspari seiklusi Roomas, kus veel antiigi hõng oli 18. sajandil käega katsutav ning vanade jumalate kohalolu tajutav. Ristikivi on selles romaanis kasutanud läbivat metafüüsilist alatoonit, peategelane suundub kahe eesmärgi suunas: üks on justkui palverännak (elu kui pidev palverännak), mille lõplik sihtpunkt on Rooma, teine on peategelase enda sisemise konflikti lahendamine, mis peab toimuma just Roomas (eesmärk sisemine rahu, harmoonia). Ristikivi annab romaanis antiigi ideaale ja nostalgiat edasi läbi viidete antiikautoritele ning ka läbi antiikarhitektuuri ja skulptuuride elavate kirjelduste. Romaanis saab jälgida peategelase Rooma jõudmisele järgnenud sündmusi, kus tihti viiakse lugeja pinge üles ootamatute ja isegi müstiliste juhtumistega, laskudes siis jälle argielu tasandile. Rõhku on pandud peategelase nägemustele ja unenägudele ja nende tõlgendustele. Ristikivi peamine küsimus läbi peategelase sisemise dialoogi on aga romaanis see, kas tänapäeval on võrreldes antiigiga veel midagi pakkuda või on ühiskond lootusetult langenud dekadentsi küüsi.

4.1. Antiikkultuuri motiivid romaanide tegelaskujude kujutamisel

4.1.1. Antiikkultuuri motiivid „Rohtaia“ tegelaskujude kujutamisel

Romaanis „Rohtaed“ on antiikkultuuri motiivid seotud eelkõige peategelase Juulius Kilimitiga, kelle elu pea igat valdkonda vahendatakse läbi antiigimotiivide. Juulius on noore poisina õppinud isa käe all antiikkeeli ja saanud seepärast minna gümnaasiumisse, kus tema ees avaneb imetlusväärne antiikaeg. Tavalises maapoisis on juba varakult tärganud sügav igatsus parema, ilusama ja harmoonilisema maailma järele, mille ta leiab just antiikautorite teostest. Ta hakkab unistama ideaalsest antiikmaailmast, mis pakub lohutust ja aitab põgeneda reaalsusest, mis on täis segadust ja vasturääkivusi ning kus puuduvad ilu ja harmoonia. Nii öeldaksegi tema kohta, et ta „elas ainult oma suurte aadete, kõrge luule, vanade kreeklaste ja roomlaste ning jumal teab veel millises uduses maailmas“ (Ristikivi 1985: 14). Antiikkultuuri motiivid ei seostu Juuliusse karakteri kujutamisel aga ainult positiivsega, ideaalsesse antiikmaailma põgenemine tekitab raskusi reaalses elus kohaloluga ning mida vanemaks ta saab, seda keerulisemaks läheb tal oma ideaalide ning reaalse elu kokku sobitamine: „tema ja selle maailma vahel tagus keegi irvhammas kogu aeg heksameetri taktis, tagus aeda tema ja elu vahele“ (Ristikivi 1985: 86). Seega pakub antiik talle küll ideaali, mille poole püüelda ja millest lohutust saada, kuid raskendab samas hakkamasaamist ümbritseva tavareaalsusega.

Juulius Kilimit on antiigiga seotud juba nime poolest, tal on roomlase nimi, mis seostub esmalt Vana-Rooma keisri Gaius Julius Caesariga. Kuna romaanis tuuakse võrdlusena sisse ka tema sõbra Sagritsa nimi, öeldes, et see on plebeilik vorm suure Juuliusse järglase nimest, annab autor mõista, et Juuliusse nime taga peitub juba mingi suursugususe eeldus. Suured lootused Juuliusse peale igatahes pannakse, temast ootavad suuri tegusid nii tema õpetajad kui ka sõbrad. Jutustaja kirjeldab teda nii: „tal oli mitte ainult roomlase nimi, tal oli ka roomlase vaim. Või veel rohkem oli tal küll helleenide vaimu, ta oli üks neid, kelle häll pidi olema Arkaadias kiikunud.“ (Ristikivi 1985: 18) Ka tema õpetaja Semmelin lausub: „teil on terve süda ja hing, mis peab ühel luuletajal kõigepealt olema. . .“ (Ristikivi 1985: 39). Erinevalt teistest temavanustest, kelles tekitavad elevust „magusalt lõhnavad praetud kartulid“ (Ristikivi 1985: 21) ja kes on huvitatud vastassugupoolest, ei leia noor Juulius nendes asjades suurt midagi. Ta ootab pigem lõunasöögi möödumist, millal „tüliskas keha oma osa saanult vaimu vabaks annab“ (samas: 21). Tema jaoks on vaim kehast ja selle naudingutest olulisem ning koolipoisina pühendab ta kogu oma aja vaimutoidu saamisele.

Võib-olla on just siit alguse saanud eelpool mainitud vastuolu, juba peategelase varases nooruses on märgid, et ta ei kuulu siia materiaalsesse maailma ja ajastusse ning leidmata reaalsel väljapääsu, loob ta antiikmaailma varal ettekujutuse kohast, kuhu põgeneda.

Juulise tegelaskuju seisukohalt ongi üheks olulisemaks Arkaadia motiiv. „Rohtaias“ on see peategelase unistuste maailm, muinasjutuline koht, kuhu oma mõtteis reaalsuse eest pageda. Noorele Juuliusse pakuvad huvi kõik tunnid, mis viivad teda sellesse ideaalmaailma, mis eksisteeris tema arvates antiikajal. Nii on ta esirinnas ladina keele tundides ning kuulab vaimustunult ajalootunnis, mis „viis ta vana Rooma päikesepaisteliste väljadele, loorberipuude ja marmorsammaste vahele“ (Ristikivi 1985: 13). Ta näeb selles ajastus ideaali, kohta, kus elatakse „rõõmsalt, õilsalt ja kangelaslikult, ühe sõnaga põhimõtete järgi“ (Ristikivi 1985: 13) ning soovib ka ise nende eeskujul elada.

Igatsusega kuldse antiikaja järele on seotud ka tema suhe isamaasse. Isamaa ei ole Juuliusse jaoks tema sünnikoht, vaid see, kust ta leiab midagi tuttavat enda mõttemaailmale. Oma isamaa asemel, mis on „nii hall ja rõõmuta, et teda ei näinudki“ (Ristikivi 1985: 26) imetleb Juulius antiikmaailma ning tunneb selles oma kodu olevat. See on tema jaoks maailm „mida juhtisid need päikesepaistelised jumalad, maailm, mille mägedes ja metsades hulkusid oreaadid ja drüaadid, mille jõgede ääres võisid piinlikkusest punastada endid ülikoduselt sisseseadnud najaadidele sattudes“ (samas: 26). Arkaadia-kodumaa imetlusele aitavad kaasa ka liigvähesed teadmised, just see laseb sellel paista ideaalsena, reaalne kodumaa on seevastu kogu aeg tema ümber ja kõik selle puudused paistavad silma liigagi teravalt. Nii võib öelda, et Karl Ristikivi luulekogus „Inimese teekond“ (1990: 7) olev sõnapaar „kojuigatsus – kauguseigatsus“ ei pruugi tingimata olla vastandlik. Kodu võib olla ka kuskil kaugel, antud romaanis idealiseeritud Arkaadias, kus peategelase vaim on end sisse seadnud.

Nii ongi juba üsna romaani alguses antiigiühendus seotud Juuliusse eraklusega ning Arkaadia motiivgi ei seostu ainult positiivsega. Hoolimata sellest, et Juuliusel on hea iseloom ja ta sobib klassis peaaegu kõigiga, ei ole tal eriti sõpru ega mõttekaaslasi ning jutustaja ütleb, et selles ei ole süüdi mitte tema päritolu, vaid elamine oma fantaasiamaailmas, kuhu klassikaaslastel asja ei ole. Tema jaoks on kaugel unistusemaal elamine juba noorest peale olnud parem kui päris elu ning jumalate ja kangelaste kohta lugemine ületab tema jaoks inimestega suhtlemise. Nagu jutustaja rõhutab, ei saanud „triihoone peen seltskond . . . ikka kreeka jumalate seltskonna vastu“ (Ristikivi 1985: 63). Juulius võtab juba varakult endale

eeskujuks (eelkõige antiigi) suurmehed, kes tema silmis on täiuslikud, ilma ühegi veata ja inimliku nõrkuseta. Kui nii mõneski tema klassikaaslasel tõstab peab rahvuslus ja selle eest seismine, siis Juulius hoiab oma rahvuskaslastest pigem kõrvale. Tema unistuste isamaa on hoopis Hellas ning ta saab tugevate süüdistuste osaliseks, kui ta julgeb hakata „Kalevipoega“ Homerose lugulauludega võrdlema ning selle tõttu ei taheta teda enam üldse eestlaseks pidada. Niisiis peab noor poiss lisaks oma sisemisele vastuolule kahe „isamaa“ vahel rinda pistma ka teiste põlgusega, kui ta reaalse isamaa asemel oma ideaaliks hoopis antiikse Hellase võtab.

Juuliusse tegelaskuju püüab pidevalt vastust leida küsimusele, kumb on tegelikult vari, kas ideaalne antiikmaailm, kus ta mõtteis rändab või hoopis reaalne maailm. Tema jaoks on mõtteis loodud ideaalmaailm elus ning veetes palju aega antiikautoreid lugedes ja seega antiiksesse seltskonda sattudes, hakkabki see maailm teda palju rohkem ümbritsema kui reaalne. Nii hakkab ta tundma, et „see polnud ainult vari, sest miks muidu pani see ta vere nii voogama ja ajas palged kuumaks, mida tõelikkus ise vaevalt kunagi suutis“ (Ristikivi 1985: 27). Tema jaoks on vari pigem päris maailm, kust on kadunud ilu, harmoonia ja kõrged aated ning kus on järele jäänud vaid tühjad varjud, millega on raske leppida. Reaalne elu ei rahulda Juulius sugugi ning isegi kui ta vanemaks saades püüab sellest maailmast osa saada ja sinna sulanduda, tekitab see temas hoopis vangistatuse tunde.

Juuliusse tegelaskuju seisukohalt on oluline seegi, kuidas ta suhtub erinevatesse antiigist pärit jumalatesse, selle läbi on romaanis avatud Juuliusse enda arusaamu ja põhimõtteid. Romaani alguses loeb Juulius esimest korda suure õhinaga raamatut „Kreeka jumalad“ ning seal olev fraas „Iial ei jumalad üksinda ilmu!“ saab kogu teost läbivaks motiiviks. Juuliussele kui vanade kreeklaste ja -roomlaste eeskujul kõrgete aadete järgi elada soovivale poisile sümpatiseerib kõige rohkem jumal Apollon (Phoibos Apollon), kes on antiikmütoloogias tarkuse-, valguse- ja ennustamisjumal. Apollonile vastandatakse romaanis veinijumal Bakchos, kellest Juulius sugugi lugu ei pea, juba romaani alguses öeldakse: „Viinapuulehtedega ehitud Bakchos oli talle võõras ja pidi võõraks jääma, sest selleks olid inimesel põhimõtted“ (Ristikivi 1985: 25). Selline suhtumine nendesse jumalatesse jääb kestma läbi romaani, kuigi väliste asjaolude sunnil peab Juulius mitmes oma põhimõttes järeleandmisi tegema. Näiteks ei mõista tema tulevane naine Emmi, kuidas Juulius, kes nii väga austab antiikjumalaid, ei võta lihtsalt põhimõtte pärast vastu pakutud veiniklaasi. Nii loobubki Juulius juba nende tutvuse alguses ühest oma põhimõttest ning Bakchos, keda

Juulius nii kaua oli vältinud ja isegi põlanud, jõuab abikaasa kaudu ikkagi temani: „Iial ei jumalad üksinda ilmu! Bakchos, keda Juulius Kilimit nii kaua oli ignoreerinud, oli vandunud kättemaksu, ja täna õhtul ilmus see jumal-väänkael saatust täide saatma.“ (Samas: 100) Kui täiesti alguses ei ole Juuliusel midagi tegemist ka armastusjumala Amoriga, siis juba varsti kordub jälle lause „Iial ei jumalad üksinda ilmu!“ ja äkitselt on Juulius juurde hiilinud ka Amor, keda kujutatakse antiikmütoloogias kavala poisikesena, kes oma nooltega inimestele palju tüli teeb. Tema ilmumine tekitab romaanis esimest korda muutuse selles, kuidas Juulius tunnetab reaalselt maailma enda ümber. Kui varem tundis ta ennast hästi ainult antiiksete lugude keskel, siis Amori ilmudes muutub reaalne maailm tema jaoks sama ilusaks nagu unistuste Arkaadia. Jutustaja ütleb: „Amor astus märgade jalgadega noormehe ees ja maaliskogu linna üle“ (samas: 32). Hoolimata Amori ja tema mõju sissetoomisest romaanis, jääb Juulius tegelaskuju ikka seotuks kõrgete aadetega ning tema armastuselgi on lõpuks ikka pigem apollonlik värving: „See oli nii ligidas ühenduses Ilu ja Kunstiga, õieti oli seal olnud selle läte“ (samas: 35).

„Rohtaia“ peategelase Juuliusel iseloomu kujutamisel on oluline ka Herkulese motiiv. Herkules, kes oli mütoloogiline pooljumal, poolnimene ning saatis korda uskumatuid vägitegusid, oli Juuliusel eeskujuks ja imetlusobjektiks juba noorusest, tal on seinal isegi tema pilt. Romaanis võrreldakse Juuliusi mitmel korral teelahkmel seisva Herkulesega, kellest kirjutab Xenophon teose „Memorabilia“ 2. raamatu 2. osa katkendis. Seal kirjutatakse, et kui Herakles hakkas jõudma noorukikka, kus tuleb otsustada, kas pöördutakse elus vooruse või pahede teele, tuli tema juurde teelahkmel kaks naist. Lihav ja lodev Pahe pakkus kerget ja naudinguid täis elu, kuid Voorus selgitas, et selleks, et olla austatud, saada üllaste ja heade tegude täideviijaks, tuleb oma eesmärkide nimel ka pingutada ja vaeva näha. Selliselt teelahkmel seisvana kujutatakse romaanis ka Juuliusi. Omades kõiki eeldusi, on tal valides õige tee, võimalus saada kellekski suureks, teha midagi, mis on tõeliselt oluline. Juba vanema mehena oma varaseid luuletusi lugedes tõdeb jutustaja: „Jah, siis oldi veel väga mehine, sel teelahkmel oli ta seisnud kui tõeline Herkules. Kõik võimalused olid alles ees ja temast võis veel või milline suur mees saada.“ (Ristikivi 1985: 205) Hiljem, kui Juuliusel juba pere on, öeldakse aga:

Kas polnud viimaks ta varajane perekondliku elu koorem selles süüdi, et ta kaugemale ei jõudnud? Ta oli selle küsimuse ees juba varem mitu korda ehmudes seisatanud, ta peatus ka nüüd. Ei, siin ei olnud mingi kahetsus võimalik. Tema oli

mees ja pidi vastutust kandma, süüid kellelegi teisele veeretada ei saanud. Mis sellest, et seekord teelahkmel seistes ta polnud mingi Herkules. (Samas: 206)

Kui tema sõber Anna küsib: „Mis on sinust saanud, Juulius“ (samas: 164)? ja innustab teda üles leidma selle, mida ta noores põlves armastas, ütleb Juulius oma seinal olevat Herkulese pilti vaadates, et see kõik polegi enam nii ilus, kui talle nooruses paistnud oli: „Luulekujude udused ääred, see eriline kullane sära, mis neid oli ümbritsenud, oli kadunud. Need olid tavalised lood, muud midagi.“ (Samas: 164). Niisiis paistab, et Juulius valitud rada ei viinud teda sinna, kuhu ta südames lootis jõuda. Võib-olla oli aga selline tulemus just valimata jätmise tagajärg: proovides mõlemast rajast osa saada, ei jõudnud ta lõpuks kuhugi. Kadus eriline sära luulekujudegi ümbert ning saabus pessimistlik tunne, et kõik tema ilusad unistused ja püüdlused on muutunud millekski tühiseks. Selline pessimistlik toon ei jää aga Juulius juures kestma romaani lõpuni, ta suudab siiski antiigi võlu uuesti üles leida ja vähemalt mingil määral oma unistused uuesti ellu äratada.

„Rohtaia“ keskmises osas tulevad jutustusse uued tegelased, kes Juulius pilgu jälle tema kaotatud ideaalidele suunavad. Peterburist saabuvad Tallinnasse Emmi õde Anna Neider ja tema sõbrad Marie Saalem ning Gennaadi Treifelt. Kui Emmi – vähemalt Anna pilgu läbi nähtuna, on „vanamoeline inimene, harimata ja kõigi kodanlike eelarvamistega“ (Ristikivi 1985: 128), siis nemad on vabameelsed, haritud ja kultuursed noored. Ainsa mõttekaaslase leiab Juulius Annas, sest isegi haritud ja maailmanäinud noormehe Gennaadi Treifeltiga rääkides leiab ta, et Gennaadi austab antiikaja mehi kui kõrge kunsti loojaid, kuid peab kõike antiigiga seotut ikkagi erinevalt Juuliusest tänapäeva jaoks juba liiga kaugeks ja igavaks. Paljunäinud ja haritud naisena näeb Anna aga kohe Juulius erinevust, tema potentsiaali ning soovib teda karmide etteheidetega tagasi õigele teele suunata: „Mis sinust oleks saada võinud . . . Sa jätsid kõik oma õppimised, oma püüded. Mispärast õieti?“ (Samas: 163) Juulius on aga selleks ajaks juba oma üllad ideed ja eesmärgid kaotanud ning vastab: „See oli kõik tühi udukuju järel jooksmine. Aatlemine, nagu ütles sõber Sagrits.“ (Samas: 163) Võib öelda, et romaani keskel on juba selge, et Juulius ei valinud Herkulese kombel teelahkmel seistes oma elus kindlalt kumbagi teed, vaid püüdis osa saada mõlemast. Ideaalmaailma ja realistliku maailma vahel pendeldamine, nendest mõlemast osa saamise soov on viinud aga selleni, et Juulius ei suuda ennast tõeliselt pühendada ühelegi asjale. Nii hakatakse talle ka ette heitma, et tema, kelle peale oli pandud nii suured lootused, läks siiski kompromisside teed, ka tema sõber Sagrits küsib: „Kas sa ei või kõike ühele kaardile panna ja ennast ainult

ühele peremehele müüa“ (Ristikivi 1985: 170)? Olemasoleva potentsiaali täitmata jätmise kurvastab kõiki, kes teda lähemalt tunnevad. Anna julgub aga oma vabameelse ellusuhtumise ja otsekoheste ütlemissõnadega Juuliusel elu probleemid välja tuua ja teda tagasi oma unistuste juurde suunata: „Mulle paistis, et sa ei ole õnnelik kõige selles sees, et sul puudub midagi. Kui on nii, et oled selle teel kaotanud, siis peab see kuskil tee ääres maas olema. Miks mitte tagasi minna ja see üles otsida.“ (Samas: 164) Ka Juuliusel sõber Sagrits innustab teda oma täit potentsiaali kasutama: „Meie kõik panime sinu peale suuri lootusi . . . „, ning „Sa ometi võid rohkem, ma näen ka, et sa tahad rohkem, miks sa siis ei tee rohkem“ (samas: 165)? Niisiis võib öelda, et Ristikivi on kasutanud antiikkultuuri motiive tegelaskuju loomisel sihiga anda edasi filosoofilisemat mõtet, et igäiks, kes siia maailma on tulnud, peab ära kasutama oma potentsiaali täielikult, tegelema nende asjadega, mis on tema jaoks loodud ja mitte laskma end õigelt teelt eksitada, olgu selleks teeks siis antiikluule ja –suurmeeste eeskujul kirjutamine või midagi muud.

Vanemas eas, kui Juulius on juba ise õpetaja, on teda teoses näidatud kui kedagi, kes on dogmatiseerinud oma teadmised ja nägemuse antiigist ja kes pole valmis selle üle õpilastega arutama ning oma seisukohti põhjendama. Tema jaoks on antiikmaailm endiselt ideaalne paik ning sellega seotud asjad pühad, mistõttu häirib teda väga, kui nende üle nalja tehakse või neid tõsiselt ei võeta. Kui Milo Veenuse skulptuuri pildi näitamine klassile ja dialoog selle üle täielikult ebaõnnestub, nendib Juulius: „Kui vähe on tänapäeva noorsool huvi kõige ilusa vastu“ (samas: 247). Tähelepanuväärne on romaanis väljendatud seisukoht, et meie esivanemad sarnaselt vanade kreeklastega jagasid animistlikku käsitusmaailmast, kui aga tänapäeval vanad ehk kultuurrahvad otsivad kõigele vastust mõistuse abil ja seavad esikohale loodusseadused. Ta ütleb: „Sellepärast õitseb vanade rahvaste juures teadus, noorte rahvaste juures luule“ (samas: 247). Siit võib järeldada, et ühe põhjusena, miks antiigi mõju modernses maailmas hääbub, on teaduse võidukäik, mis tihti lämmatab kultuuri ja vaimu.

Antiikkultuuri motiivid on seotud ka Juuliusel kõige lähedastemate inimestega, Juuliusel antiigiühendusest on mõjutatud nii tema parim sõber kui ka naine. Kui tema lähedane sõber Sagrits, kes ise on kogu aeg olnud huvitatud pigem reaalsustest ning seda kaugest luulemaailma ei mõista, on vähemalt toetav ja innustab edasipüüdlemise poole, siis tema naine püüab teda nendest kaugetest ideaalidest aina rohkem maa peale tõmmata. Romaanis kasutab Juulius Emmi kohta tihti ladina keelset sõna „mulier“ (abielunaine), mis annab hästi

edasi vastanduse mehe-naise ja antiigi-tegelikkuse vahel. Mees on keegi, keda kõrged antiigiideaalid paeluvad ja kes püüab kõrgemale, kuid naine on keegi, kes takistab mehe kõrgeid püüdlusi ning toob ideaalsest maailmast reaalsesse. Emmile teeb muret, et Juulius jõuab tema jaoks liiga kõrgele ning seetõttu muutub nende vahe ületamatuks, mistõttu püüab ta seda igat moodi ära hoida. Seetõttu jõuabki Juulius Emmi kohta ühel hetkel väga karmile seisukohale: „Mulier – kivi tema jalus, painaja tema turjal, naine, kes oli võtnud temalt kõik, mis ta oli tahtnud pühendada ilusamale ja kõrgemale – tema elu“ (samas: 234).

Antiikkultuuri motiivid esinevad romaanis ka Juulius kasupoja Valeeriussega seoses, keda Juulius antiigi vaimus kasvatama hakkab. Kasupoja tegelaskuju ilmudes, on tema ja antiikkultuuri motiivide seos toodud positiivses võtmes. Juulius näeb võimalust kasvatada kasupojast „tõeline roomlane“, nii paneb ta talle rooma nime Valeerius ning kannab oma tõekspidamisedki temale üle: „Majas valitses range kord – süsteem ja lakooniline kõneviis, mis oli vanad rahvad tugevaks teinud“ (samas: 204). Juulius soovib, et Valeerius kasvaks antiigi „puhtas ja selgejoonelises maailmas“ (samas: 180), mitte ei saaks mõjutatud reaalse elu segadustest. Noore poisina on Valeerius veel kõigele sellele vastuvõtlik ja õpib hoolega kasuisa rõõmuks antiikkeeli ning hiljem juba antiikluuletki, jõudes gümnaasiumis juba ise antiikluule eeskujul luuletamiseni. Endast palju andes loodab Juulius ka midagi vastu saada, ta paneb poisi peale suured lootused, arvates, et Valeerius jagab tema antiigiihalust ning kannab tema väärtusi peale tema enda lahkumist edasi: „Meie, mehed – roomlased - , veel näitame maailmale, mis me oleme! Ja kui langen mina, võtad sina lipu ja kannad selle edasi kartaagolaste keskele.“ (Ristikivi 1985: 204)

„Rohtaia“ viimases jaos ei jätku aga Valeeriussega seotud positiivsed elamused, reaalsus kujuneb Juulius pingutustele vaatamata täiesti teistsuguseks ja antiikkultuuri ja –ideede kasutamine võtab Juulius puhul täiesti ootamatu pöörde. Kui Juulius karakteri puhul on antiikkultuuri motiivid seotud eelkõige Arkaadia motiiviga, ideega ilusast ja idüllilisest ajast, siis Valeeriusse tegelaskuju vaatab antiiki hoopis teise nurga alt, tema näeb seda aega realistlikumalt, tõstes esile just selle puudusi ja kitsaskohti. Ta muudab ära oma rooma nime, hakates selle asemel kasutama hoopis nime Tiit ning valib teadlikult oma kasuisast erineva tee. Poisil oli raskusi tema peale pandud ootuste täitmisega, sest tema maailmapilt oli täiesti teistsugune kui tema kasuisal. Öeldakse, et kui ta oleks olnud Kilimiti päris poeg, oleks seda võinud seletada dekadentsiga. Ka Anna Neideri ja tundmatu isa lapsenagi ei olnud tal paremat loosi loota, jutustaja ütleb, et „igatpidi oli ta ette hukkamõistetud hing“ (Ristikivi

1985: 262). Tiidu jaoks on „apollonliku kunsti särav tee naiivne ja lapsik suurte sõnade tegemine“ (samas: 262) ning lootuste tõttu, mida ta kunagi täita ei suuda ega soovi, muutub tema jaoks eemaletõukavaks ka kasuvanemate kodu. Tiit leiab, et tema kreeka keel ei olnud kunagi mõeldud eksami jaoks ning märkimisväärne on, et ta peab just turgu Ateena kõige tähtsamaks kohaks. Ta ei jaga isa antiigiimelust, vaid leiab, et ka seda ajastut peab vaatama tervikuna. Niisugust seisukohta iseloomustab hästi Tiidu öeldud lause: „minu teada näiteks lõhnas kaunis Ateena küüslaugu järgi“ (samas: 264). Tema ei leia, et antiik on midagi, mida taga igatseda või mille ideede poole püüelda, vaid arendab antiigist tuntud motiive ja lugusid ise edasi, tihti nendega antiigi üle hoopis nalja heitis. Nii toobki Juuliussele kõige suurema pettumuse tema enda kasupoeg, kes kasutab oma esikkogus „Orhideed“ antiigimotiive talle täiesti vastuvõetamatul moel: enamikes luuletustes puudub klassikaline vorm ning sisu on muudetud kõige klassikalise karikatuuriks.

Kuigi selline moodne lähenemine pakub paljudele huvi ning „Orhideed“ näivad loovat lausa „oma kooli“, kui nii mitmedki noored selle eeskujul luuletama hakkavad, tundub Juuliussele siiski, et „miski oli nagu piprane, see polnud see õige rõõm“ (samas: 279). Ta hakkab kahtlema, kas polnud Tiit „pigem lipu alt deserteerinud ja kartaagolaste lipuga tagasi tulnud“ (samas: 280)? Tiidu arusaamasid iseloomustab hästi romaani lõpuosas olev mõtisklus, kus Tiit arutleb:

Kui ka tema võiks saada endale selle õnneliku naiivse armastuse, mis oli olnud sel mehel, kes oli sündinud ja elanud oma lihtsameelses idealismi Arkaadias? Oli vaja seda, et olla õnnelik. Kuid ei – siiski, kas ta tahaks seda, kui päris järjekindlalt enese vastu aus olla ja mitte ilusasse poeesiasse laskuda? Kas me vahetaksime oma teadmised õnne vastu? Nii ilus kui võiski praegu paista see kuldne ajajärk, ta tundis samas, et see ei rahuldaks teda, vaid juba esimesel päeval ta alustaks uuesti vaevarikast teekonda kõigeteadmise maale, mis viib läbi surmavarju oru. (Samas: 358).

Siit selgub põhimõtteline erinevus Juuliusse ja tema kasupoja vahel – Tiit ei suuda nautida naiivseid ideid ja ettekujutusi, vaid soovib süüvida sügavamale, leida kogu tõde, millega kaasneb paratamatult ka puuduste nägemine.

Seega võib kokkuvõtvalt öelda, et antiigil on kandev roll „Rohtaia“ peategelase kujunemisel isiksuseks, see mõjutas tema peresuhteid ja tutvusi ning määras kogu tema elukäiku. Kõrvaltegelaste puhul mängivad samuti olulist rolli antiikkultuuri motiivid, neid kujutatakse enamasti sellest vaatepunktist, kuidas nad sobivad peategelase antiikideaali raamidesse või sellele vastanduvad.

4.1.2. Antiikkultuuri motiivid „Rooma päeviku“ tegelaskujude kujutamisel

Ka Ristikivi romaanis „Rooma päevik“ on läbiv antiigimotiiv, toimub ju selle tegevus 18. sajandi Roomas, kus antiikne ajalugu on säilinud paremini kui kuskil mujal. Ka selles loos on antiikkultuuri motiivid seotud põhiliselt peategelasega. Lugu algab peategelase Kaspar von Schmerzburgi saabumisega Rooma, kus tema eesmärgiks on avastada antiikkultuuri peidetud aardeid. Ristikivi loob selles romaanis müstilise sündmustiku, kus lugeja peab kiiresti mõistma, kas varjatud aarete näol on tegemist avastamata antiikkultuuri kunstilise pärandiga või hoopis antiiksete tarkuste ehk vaimsete aarete taasavastamisega. Nii „Rohtaia“ peategelase Juulius kui ka „Rooma päeviku“ peategelase Kaspari ideaalid on pärit antiigist ja see kättesaamatu varandus ümbritseb neid samas ka igapäevaselt. Juulius Kilimiti puhul avaneb see raamatutes, „Rooma päeviku“ peategelane saab aga jalutada Kapitooriumi mäel, külastada Juno ja Apollo templit, katsuda oma käega marmorsambaid, mis on raiutud kivist välja tuhanded aastad enne teda. Kui Juulius on pidanud antiikmaailma taaselustama fantaseerides, siis aadliseisuse ja varanduse pärinud Kaspar on lisaks ülikooliharidusele ja elukogemusele veel sammu võrra lähemal, ta on Roomas ise kohal. See aitab seda antiigijärgset ühiskonda mõista vahetult, et jõuda jälile saladusele – miks paelub endiselt antiikkultuur, mis ka 18. sajandil on Rooma meelitanud üle maailma suurel hulgal teadlasi, kunstnikke, õnneotsijaid ja kurikaelu. Kui „Rohtaia“ peategelane on oma ideaalmaailma loonud müütide ja eeposte najal, siis „Rooma päeviku“ peategelane vaatab suure austusega antiikfilosoofide ja imperaatorite pärandi poole, ta imetleb neid, kes kunagi kogu rahvast selle ideaali poole juhtisid: „Olin tulnud siia ka selleks, et Kapitooriumi muuseumis vaadata näkku neile meestele, kes kord olid seda suurriiki juhtinud. Kes, ise kaugel rahust oma südames, olid seisnud valvel Pax Romana eest.“ (Ristikivi 2001: 23)

Erinevalt Juuliusest on Kaspar von Schmerzburg küpses eas juba romaani alguses ning tema sihtki on kindel, kuigi ta vahel kahtleb oma otsuses Rooma tulla. Teose alguses on samuti

kasutuses motiiv Heraklesest teelahkmel, kuid ainult päevasündmuse taustal – päästa või mitte õnnetu naine oma abikaasa küüsis. Siinkohal tuleb välja oluline erinevus „Rohtaiä“ peategelasega, kui viimane oleks oma noorusest ja antiikkangelaste eeskujust tiivustatuna tõtanud hädas naist päästma, siis kogenud „Rooma päeviku“ peakangelane kõnnib sellest situatsioonist eemale, mõistes, et ainult nii saab ta oma eesmärgile lähemale liikuda, ennast mitte rajalt eemale meelitada lastes, vaid sihipäraselt liikudes, isegi kui eesmärk tundub kättesaamatuna. Kui Juulius on romaani lõpus kujutatud endas pettunud, abielu ja päevatööga hõivatuna oma unistustest loobunud mehena, siis Kaspar on kõik mängu pannud, et oma unistusi ning ideaale ka teostada. Tema puhul kehtib ütlus „kõik teed viivad Rooma“, sest just seal on peidus vastus, mis annaks tema pikale ja seikluslikule elule tegeliku mõtte. Ristikivi annab mõista, et see vastus ehk on isegi tema sees juba olemas, kuid Roomas peitub võti, mis selle vastuse avab ning see „võti“ on just antiikne, mitte tänapäevane.

Erinevalt „Rohtaiäst“, kus peategelane on igapäevaselt ümbritsetud perekonnast on „Rooma päeviku“ peategelane Kaspar läinud Rooma üksi ning algusest peale on tal Roomas vaid kaks sõpra: võõrustaja Stoltz ning vanadest tuttavatest võõrandunud Hartenfels. Isegi kui tema tutvusringkond romaani jooksul suureneb ja vestlusi teistega tuleb ikka ette, on „Rooma päevikus“ siiski kõige olulisem peategelase enda sisemine dialoog, mille edasi andmiseks on parim päeviku vorm. Mõlema romaani peategelased otsivad vastuseid neid piinavatele küsimustele, kuid „Rooma päevikus“ on esiplaanil Kaspari tõetsingud läbi tema sisemaailma, kuhu väga ei ulatu teiste arvamused ja hääled. Kaspar oma arutlustes mõistab, et antiikajastu polnud ise ideaalne, aga leiab, et oluline oli see püüdlus ideaalide poole, mis paistab puuduvat 18. sajandi ühiskonnas, ta ütleb: „ega ole ma kunagi ette kujutanud, nagu elaksid Roomas ainult inglid, või vähemalt vanad auväärased senaatorid. Ei olnud see vahest ka vanas Roomas teisiti, isegi mitte Cato ajal.“ (Ristikivi 2001: 35) Tema eesmärk paistab olevat just leida varemtest see võti, millega taas elustada nimetatud püüdlus, mitte naiivne soov taas elustada antiiki. Selle eesmärgi saavutamine tooks peategelasele hingerahu, mida ta on otsima tulnud. Seetõttu on see romaan ka palju abstraktsem ja vestlused teistegagi filosoofilisemad. Kui Stoltz on see, kes Kasparile Roomat tutvustab ja tema paljudele uutele tutvustele alguse teeb, siis kauaoodatud kohtumine Hartenfelsiga toimub alles teose keskel ja temaga on peategelasel ka üks viimaseid kohtumisi üldse, kui seegi mitte haigusest tingitud unenäos/fantaasias ei toimu. Sest nagu mainitud, põimib Ristikivi osavasti teoses reaalsuse ning fantaasia ja unenäod, romaani viimases osas juba väga sürrealistlikul moel. Ka uute tuttavatega suheldes on romaanis olulised antiikkultuuri motiivid, hästi on ära tunda,

kellega tekib peategelasel mõistmine ja kellega mitte, enamasti peab selle sideme tekkimiseks olema ühine huvi ajaloo, sh antiigi vastu.

„Rooma päevikus“ mõtiskleb Kaspar von Schmerzburg: “Ära kunagi imesta millegi üle! Ütleb Horatius. Oma noores põlves püüdsin käia selle õpetuse järgi, ilma et see mul kunagi oleks õnnestunud. Nüüd olen juba ammu jõudnud arvamisele, et see polegi mingi eesmärk, mille poole tasuks püüda.“ (Ristikivi 2001: 50) See lõik on üks vähestest, mis annab lugejale aimu, et ka „Rooma päeviku“ peategelane on antiikkultuuriga tuttav juba noorest põlvest peale ning on antiikautoritelt omandanud ka juhtnööre elamiseks. Romaanis on Kaspar selleks hetkeks jõudnud vastu võtta mitmeid küllakutseid uutelt tuttavatelt ja tema Roomas viibimine muutub aina huvitavamaks, pannes nii mõnegi asja üle sügavalt imestama ning põhjustades aina keerulisemaid sisemisi dialooge. Uute tutvuste hulgast leiab ka salapäraseid tegelasi, kes paistavad silma müstilisusega, räägivad vandeseltslikult ning süžee arenedes näitavad üha aktiivsemat huvi ka peategelase vastu. Kuigi romaanis on ka viiteid Vana-Kreeka religiooniga seotud müsteeriumidele ehk laiema üldsuse eest varjatud teenistustele ning võiks oodata hoopis mingi antiikse kultuse või sekti ilmumist, selgub peagi, et need, kes üritavad Kasparit endi hulka meelitada, on roosiristlaste salaselts, mille juured on küll templirüütlite ordus, kuid mis on võrreldes antiigiga siiski pigem hiline nähtus. Peategelase enda lembus antiigi vastu tuleb aga romaani edenedes järjest enam välja:

Mis läks mulle korda Rooma saatust. Mitte alati polnud ma olnud Rooma austaja. Kord nooruses, kus mul tõesti oli auahnus saada kirjanikuks, olin kavatsenud eepost, mis kujutaks just Rooma suurima vaenlase saatust. Olin kavatsenud kirjutada lugulaulu Hannibalist. (Ristikivi 2001: 93).

Siin ilmub jällegi paralleel „Rohtaia“ peategelasega, mõlemad on juba nooruses antiikkultuurist inspireerituna alustanud omaenda loomingu kirjutamisega, Juulius poemidega ja Kaspar Homerose eeskujul eepiliste lugulauludega.

Sarnaselt Juuliusesele ei tunne kodumaaga seost ka „Rooma päeviku“ peategelane Kaspar, öeldes: „Kui see on vanuse tunnus, siis ei ole ma ise lootusetult vana, sest ma pole tundnud mingit igatsust oma lapsepõlve kodumaa järele“ (Ristikivi 2001: 32) ning iseenda küsimuse peale „kas võib beduiin tunda koduigatsust“ (samas: 9)?, vastab ta: „Võib-olla ainult silmapiiril heiastuva oaasi poole, mida polegi olemas. Või siiski – on üks erand ja see on

Rooma. Ja sinna olen nüüd teel.“ (Samas: 9) Nii nagu „Rohtaia“ peategelast Juuliust pani kodumaa tunde puudumine otsima seda ideaalset maad unistuste Arkaadiast, mis oli antiikkultuuri toel „ehitatud“, otsib ka Kaspar vastuseid Roomast, mis pidi ju olema igavene linn ja on viimne koht, kus antiikaegade tarkused võiks peidus ja samas ka leitavad olla. Nagu eelpool mainitud, ei ole tegelik põhjus, miks ta Rooma tuli vanade sõprade külastamine ja ühised muuseumikäigud:

Küll aga mõistsin ma juba siis, kuidas Rooma on võinud kujuneda hoopis uut liiki palverändurite sihtkohaks, kes nüüd valguvad siia igast ilmakaarest. Nad ei tule enam selleks, et saada paavsti õnnistust või andeksandmist oma pattude eest, vaid selleks, et heita pilku kaugesse kuldse aega nende üksikute säilinud tunnistajate kaudu. (Samas: 38)

Tähenduslikud on ka Kaspari päevikusse kirjutatud luuleread, mis annavad tunnistust sellest, et tal on justkui kaks kodumaad:

Suur Vanker – kodutee... Seal kuskil on mu juured. Plejaadid, kaugel siht – mu unistused suured. / Üks neist on Põhjabaa, külm, härmatises särav, / ja teine sume, soe, on Hellasesse värav, / kus muistsed jumalad on ammu kiviks tardunud, / ja siiski nende ees mu süda tihti hardunud. Üks olen pikas reas, kes kahte tähte jälgind, / kes palverännuteel on kannatand ja nälgind, / või kandes sõjarüüd tõi õnnetust ja hukku / ning ime varaait ta ees jäi siiski lukku. / Mis imevägi see, mis kutsus kaugest Thulest / barbaarsed rahvatõud, et osa saada luulest, / mis helises kord siin asuurse taeva all? (Samas: 126)

Ka „Rooma päeviku“ peategelane tunneb vaatamata sellele, et ta on usutunnistuse poolest protestant, huvi antiiksete jumalate vastu ning tal on „Rohtaia“ peategelase Juuliusega jumalate seas sarnased lemmikud, mis näitab teatavat sarnasust ka nende mõttemaailmas. Lisaks Minervale austab ka tema enim just Apollot:

Nüüdki ei olnud ma oma paganlikkusest päriselt lahti saanud, sest ma olin valinud Santa Maria sopra Minerva kiriku, mis teatavasti on ehitatud kunagise Minerva templi varemeile. Apollo kõrval on Minerva see, keda ma vanadest jumalatest kõige

rohkem austan, nii et ma nüüd pärast oma eilset külaskäiku Apollole tahtsin teha viisakusevisiidi ka tarkusejumalannale. (Ristikivi 2001: 46)

„Rooma päeviku“ kaks kandvat kõrvaltegelast, Stoltz ja Hartenfels, on mõlemad kunstnikud ning on elanud Roomas eelnevalt juba mitmeid aastaid. Stoltz on Kaspari võõrustaja ning tema ammutab vana Rooma säilinud kultuurivaramust oma inspiratsiooni, Hartenfels on pisut mõistatuslikum tegelane ning tema jagab peategelasega antiigi ideaalide poolt kannustatud ideid. Stoltzi huvitab üle kõige maalikunst ning see on tema jaoks antiigi pärandi tähtsaim osa, seda iseloomustab hästi tema pöördumine peategelase poole: „Sa räägid ainult ta kujudest ja Jupiteri kõrvast, kas te ei rääkinud ka kordagi maalikunstist“ (Ristikivi 2001: 74)? Kui Stoltzi on kujutatud pigem realistina ning realistlik käsitlus kandub üle ka tema loomungusse, siis Hartenfelsi puhul põimuvad unenäod ja tegelikkus. Mingil hetkel avaldab ta soovi maalida peategelasest Kasparist portree ning viimase vastumeelsusele vastab ta nii:

Kas see on tühine või mitte, jäta minu mureks. Ütlesin juba, et ei tee seda sinu, vaid iseenda pärast. Ja ma pole seda ka mõelnud kui portreed tavalises mõttes. Kui see su uhkust ei riiva, võin tunnistada, et kavatsen sind rohkem kasutada kui modelli. Ma ei saa isegi lubada, et see pilt tuleb täiesti loomutruu. (Ristikivi 2001: 128)

Siit selgub, et tema eesmärgiks ei ole inimese realistlik kujutamine, vaid hoopis millegi muu tabamine. Niisiis kasutab Ristikivi pidevalt vastandlikke tegelaskujusid, samas mitte vastandades kedagi peategelasele otse, vaid ümbritsedes ta vastuoluliste karakteritega, et seeläbi tuua esile peategelase dilemmad ja sisemised vastuolud. Tihti esitatakse peategelase enda keerulised siseküsimused lugejale arutluskäikudena, kus appi on võetud ka filosoofia ja antiikautorid, näiteks:

Mõistan sind Horatius, Apuulia poeg, kuigi mul vaevalt on põhjust siin pöörduda Melpomene, tragöödia muusa poole. Mul pole üldse õigust ühtki muusat omal algatusel kõnetada. Aga võib-olla oled sinagi kord põgenenud siia üles rahusse ja vaikusesse, eemale suurlinna kärast, mis sel ajal kindlasti väiksem ei olnud kui nüüd. (Ristikivi 2001: 15–16)

Siin pöördub peategelane Horatiuse poole, kes on oma loomingus väljendanud soovi, et Rooma pakuks tallegi kohta oma „kaitseva tiiva all“ (Ristikivi 2001: 15), sedasama lootust, leida just Roomast koht, kus tunda ennast kindlalt ja koduselt, kannab endas ju ka Kaspar. Ühelt poolt tuleb selles lõigus esile veel antiikautori idealiseerimine – Horatius tohib pöörduda muusa poole, kuid peategelane on selleks justkui vääritud, teiselt poolt aga on see peategelase tõdemus ühel Rooma künka tipul, kõigele ülevalt alla vaadates, et elu ongi pigem tragöödia, kus kõigil tuleb lõpuks oma saatusele vastu astuda. See on varjatud motiivina läbi teose äratuntav, et Kaspar on Rooma tulnud seekord mitte turistina, vaid saatuse tahtel ning ees ootab kogu elu kulminatsioon.

Antiikkultuuriga on seotud ka läbiv tegelaskuju Lupo, kes on teoses justkui mütoloogiline tegelane, röövlipalik, kellest kogu Rooma räägib, kuid keda keegi pole näinud. Autor on andnud sellele kardetud kujule huvitava nime – Lupo ehk Hunt, oli ju emahunt see, kes kasvatas Rooma legendaarsed asutajatest vennad, Romuluse ja Remuse. Lupo väidetav seotus ja kokkumäng Rooma politseiülema Casarmana'ga (casa romana – rooma koda), viitab tänapäevasele korrumppeerunud ühiskonnale.

Mõlemas romaanis tuleb välja ka nais- ja meeskarakterite erinev suhtumine antiikkultuuri. Nii „Rohtaias“ kui ka „Rooma päevikus“ on juttu antiikkultuuri mõju vähenemisest ja antiikideaalide kustumisest ning tuuakse välja, et see vähene mõju, mis veel alles, on hinnatud eelkõige meeste hulgas. Mõlemas romaanis on ju peategelased meessoost, neid ümbritsevad kaaslased, keda puudutab antiikkultuur, on samuti mehed.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et „Rooma päevikus“ koondub antiigimotiiv peategelase tegelaskuju kujutamisele erinevates hingelistes olukordades, mida põhjustavad igapäevased läbielamised 18. sajandi Roomas. Erinevalt „Rohtaias“ peategelasest Juuliusel on Kaspar antiigi suhtes aga kriitilisem. Kõrvaltegelased on kujutatud sarnaselt „Rohtaias“, vastavalt sobituses või vastandudes peategelase maailmapildiga, kus mängib suurt osa antiigi ideaal, harmoonia ja ilu otsing.

4.2. Antiikkultuuri motiivid teoste süžee arengus

4.2.1. Antiikkultuuri motiivid „Rohtaia“ süžee arengus

Romaanis „Rohtaed“ kerkivad antiikkultuuri motiivid esile kohe alguses ning kuna romaani süžee kasvab koos peategelasega, on need romaani esimeses osas seotud eelkõige õpingutega. Lugeja ette tuuakse põhiliselt ladina keele ja ajaloo tunnid, kust Juulius antiigihihus alguse saab ning isegi kui juttu on matemaatikast, on see seotud antiigiga, räägitakse Heronist ja Eukleidesest, kes mõlemad olid Vana-Kreeka matemaatikud. Antiikmaailma taust luuakse juba esimestel lehekülgedel, kui õpetajat kutsutakse austavalt Jupiteriks ehk Olümpose peajumalaks, õpilasi efebideks ehk noorsõduriteks ning tegevus toimub ladina keele tunnis, kus õpitakse Ovidiuse surematut poeesiat. Romaani alguses on antiikkultuuri väärtuste kandjaks ülemõpetaja Semmelin, kes istub „oma Jupiteri habeme ja kahe aastatuhande varjus“ (Ristikivi 1985: 9) ning püüab noortele selgeks teha, et ladina luule on püha ning Ovidiuse surematuid „Konnasid“ tuleb austusega lugeda. Kohe alguses tuuakse sisse ka konflikt kahe erineva suhtumise vahel antiiki ja selle kultuuri, osad õpilased leiavad, et ei ole mingit mõtet õppida keeli, mida enam keegi ei räägi ning teised, väga üksikud, peavad antiigist lugu ja on nõus pingutama. Viimaste hulka kuulub ka peategelane Juulius, kes leiab tänu ladina keelele n-ö värava oma ideaalmaailma. Sellest maailmast huvitatuna pühendab ta kõik oma vaba aja antiikautorite teostele, teades, et tänu nendele pääseb ta oma unistuste Arkaadiasse. Kuna Juulius ei ole noore koolipoisina suur suhtleja, ümbritseb teda romaani alguses pea kogu aeg antiikmaailm, millega ta nii koolis kui ka oma kooliaegses elukohas mamma Neideri juures tegeleb.

Juulius unistused ideaalsest antiikmaailmast omandavad aga juba romaani algul melanhoorse alatooniga, kui Juulius mõistab, et kuldne ajajärk kui ideaal on ammu kadunud ja kättesaamatu. Juulius küll proovib juba romaani alguses neid kahte maailma ühendada, näha ka reaalses maailmas Arkaadia ilu ja õilsust, kuid see õnnestub ainult hetkeks ning on ka rohkem nooruse ettekujutluse vili kui tegelikkus. Pikalt elanud linnas oma unistuste Arkaadias, loodab ta seda leida ka oma maakohas asuvas sünnikodus, kuhu ta oli sunnitud rahapuudusel tagasi minema. Kui alguses tundub talle, et ta näebki seal Philomelet, drüaade ning Paani, siis see esmamulje kaob kiirelt ning ilusate ideaalide ja unistuste asemel leiab ta, et „siia kambrinurka, mis oli nii kogu pere jalus, ei usaldanud küll isegi unenäod tulla“ (samas: 43). Tal hakkab tekkima igatsus kooliaegse koha järele linnas, kus antiikmaailma unistused olid kättesaadavamad ning peagi muutub lõhe unistuste ja reaalsuse vahel peaaegu

talumatuks. Keha kurnavat tööd tehes tunneb Juulius järjest rohkem, et igatseb reaalsusest ära, sest tema jaoks on talumatu teha midagi „vähemagi valguskiireta sellest teisest maailmast, kus jumalad maailma lillesidemetega ohjeldasid“ (samas: 48). Ilus antiikmaailm ei saabu kuidagi maale tema juurde ja see muserdab teda väga, öeldakse, et tema „keha oli kurnatud, ta vaim nälgis ja hing igatses mujale“ (samas: 48).

Kuna Juuliuusele on kool ja õppimine ainukesed väravad antiikmaailma, siis otsustab ta ühel hetkel ülikooli pääsemiseks hakata võtma eratunde. Öeldakse küll, et tema esimene „noorusunenägu“ oli möödunud ja „idealismi klaasmaja“ ei püsinud enam nii hästi koos, kuid uuesti ladina ja kreeka keele õppimine pakub talle siiski rõõmu. Teda hakkab õpetama härra Pastelberg, keda huvitab üle kõige antiikfilosoofia ja kelle kaudu see antiigi osa romaanis avanema hakkab. Eratundides tulevad jutuks paljud filosoofid, nii Sokrates kui Aristoteles, kuid põhiliseks teemaks on ikkagi õpetaja enda suurim sümpaatia Platon ja tema idee ideaalriigist. Selle kõige lähemaks vasteks peab Pastelberg Spartat, sest see oli „sõdurite ja filosoofide riik – tõeliste filosoofide riik, kes valitsesid, mitte ei lobisenud“ (samas: 81). Õpetaja sümpaatia Sparta, selle karmi korra ja lakoonilise kõneviisi vastu kandub üle ka Juuliuuse ellu ja jääb romaanis oluliseks kuni lõpuni. Romaanis aset leidvates eratundide episoodides kõlab aga põhilise teemana ikka ideaalmaailma ja tegelikkuse vastandumine, Pastelberg ütleb: „Ideaalne on see, mida tegelikult pole“ (samas: 82). Ideaalid, sh ka Platoni ideaalriik, on ainult selleks, et nende poole püüelda, et oleks mingi suurem eesmärk. Samas leiab õpetaja, et ideaalide poole püüdlemist ei ole tänapäeval näha, Platoni ideaalriigistki ollakse veel kaugemal kui „laostunud kreeklaste ajal“. Vastuolu reaalse maailmaga avaldub ka õppeprotsessis, Juuliuusele tekitab raskusi maise eesmärgi jaoks õppimine, isegi kui selleks on eksam, mille sooritamine annaks talle võimaluse pääseda ülikooli uute teadmiste juurde. Ka õpetaja ise kaldub kogu aeg eksamiks vajamineva õpetamisest kõrvale ja püüab Juuliuusele edasi anda neid teadmisi, mis on olulised just tema isiksuse kasvuks.

Antiikkultuuri motiivid on ka romaani keskel seotud kooli ja õppetööga, kuid erinevalt esimesest osast on nüüd Juulius juba ise õpetaja ja elab läbi samu probleeme, mis tema enda õpetaja Semmeln. Juuliuusele endale tähendab antiikmaailm endiselt palju, kuid nagu romaanis öeldakse: „Ta võis ju üsna piltlikult ja huvitavalt rääkida, tema vaimustus oli ehtne, kuid ta ei saanud seda vaimustust millegagi üle kanda tütarlastele, kellel puudus meel mehise ja range rooma luule jaoks“ (Ristikivi 1985: 147). Romaani keskmises osas on antiigimotiivid seotud ka Juuliuuse perekonnaga, kuid seda pigem negatiivses võtmes,

pereelu on miski, mis takistab Juuliusel oma unistusi ellu viimast, antiigist pärit ideaalid hakkavad koduseinte vahel kustuma ja see põhjustab sisemisi konflikte.

Hoolimata sellest, et Juulius tegeleb päevast-päeva koolis ladina keele õpetamisega ja on seeläbi antiigiga tihedalt seotud, muutub romaani keskel antiik Juuliusel jaoks kaugemaks, üks päris maailma hakkab tema jaoks tasapisi avanema ning ta hakkab ka reaalsest elust üha rohkem osa saama. Suurimat rolli selles muutuses mängib kohtumine Emmiga, kellest saab peagi Juuliusel naine. Sellisel muutusel on aga rasked tagajärjed, välised asjad, igapäevane elu tõmbavad Juuliusel nii endasse, et tal kaob võimalus ja mingil määral ka huvi (antiik)kirjandusega tegelemiseks. Peagi hakkab ta tundma, et huvi kadumisega asjade vastu, mis talle varem armsad olid, on ta kaotanud ka iseenda. Juba romaani alguses on näha Juuliusel raskusi leidmaks tasakaalu oma ideaalmaailma ja reaalsuse vahel, ta kipub kalduma liiga ühte või teise, mille tagajärjel on ta järjest õnnetum. Kui romaani alguses veetis Juulius pea kogu oma aja antiikkirjanduse seltsis ja rändas mõtteis oma unistuste Arkaadias, mistõttu olid tema suhted koolikaaslaste ja sõpradega pinnapealsed, siis romaani keskel muutub probleem vastupidiseks. Juulius leiab end üskhetk koduseinte vahelt, kus oma armastatud antiikkirjanduse, luuletamise jm loomingulisega tegelemine on midagi, mille jaoks ei jää üldse aega või mida peab tegema salaja. Tõsiasi, et tema kõige lähedasem inimene, naine Emmi, ei tea antiigist midagi ega ole sellest ka huvitatud, muutub Juuliusel jaoks väga raskeks, sest lõhe nende vahel järjest kasvab ning Juuliusel tuleb hakata tegema karme valikuid ja kompromisse.

Juuliusel ja Emmi maailmavaateline erinevus tuleb välja juba üsna nende tutvuse alguses, kui neil tekib lahkarvamus selle osas, kas Juulius peaks leeri minema või mitte. Juulius ise arutleb, et on raske teada saada, mis on õige maailmas, kus on nii palju uskusi ja jumalaid ning kus usu pärast on peetud nii mitmeid sõdu. Tema ei suuda mineviku sündmusi unustada ning leiab, et oleks vale minna leeri ilma tõeliselt uskumata. Emmi aga ütleb selle kõige peale: „Jah, aga see on ajalugu. Mis on siis teil sellest?“ (Samas: 91) Kui selgub, et Emmi ei tea, mis on filosoof, on Juulius tõeliselt hämmingus: „Ja seejuures näis Emmi ometi nii tark olevat, täiesti peen preili, kui pealt vaadata...“ (samas: 92). Sellest hoolimata tundusid need erinevused noorele Juuliusel tühi. Antiik kaotas hetkeks jälle oma võlu, et see päris elule üle anda. Kui nende suhe tõsisemaks muutub, hakkavad vastuolud Emmiga Juuliusel järjest enam mõjutama ning ta mõistab, et peab loobuma nii mõnestki oma põhimõttest. Kui Juulius

aga eraõpetaja juurest ära tuleb ja perekonnaelu elama hakkab, hakkavad antiigist leitud kõrged aated ja suured ideed kaduma, tema õpetajagi ütleb:

Minge siis, noormees, ja hakake turul käima nagu need, keda ka filosoofideks nimetatakse. Minge, minge, mis teiega ikka peale hakata! Niikuinii pole niipea loota ideaalset riiki, milleks meile ideaalseid inimesi. Olete siin vähemalt õppinud lakoonilist kõneviisi, sellest on naistega suur abi. (Samas: 102)

Olles aga mõnda aega korralik pereisa olnud, leiab Juulius ka ise, et see elu teda ei rahulda ning pettumus, mis sellele järgneb on suur.

Kui romaani alguses oli noorel Juuliusel veel võimalik nautida „paralleelmaailmas“ elamist ning unistada suurmeheks saamisest, siis täiskasvanuna tekitab ideaalide poole püüdlemine probleeme. Nooruses sai ta Kreeka hiitese põgeneda ilma sellest kellelegi aru andmata, kuid koos naisega elades saab ta umbusklikke pilke juba ainuüksi selle peale, kui ta sukeldub kirjandusse, mis on väljaspool tema õpetajatööd. Juulius hakkab mõistma, et vajab konkreetsemaid sihte ja eelkõige just teiste jaoks, sest reaalne maailm tema ümber ei talu sellist ebamäärasust. Kõik see viib tundeni, et enesele meeldivaga ei olegi võimalik tegeleda, kui on perekond, kõik aja täidavad tühised asjad nagu palga teenimine, toidu hankimine, maja korras hoidmine, mistõttu öeldaksegi: „Muusad, hoidke eest, et te kraamikäru rataste alla ei jää!“ (samas: 207)

Isegi kui Juuliusel vahel meeldib olla armastusväärseks seltsiks oma naisele, tunneb ta ennast selles keskkonnas halvasti: „Kodu pehmed seinad tema ümber olid valmis, ukсед ja aknad olid suletud, Juulius Kilimit oli üksi“ (samas: 109). Ta võis küll pealtnäha rahulikult oma igapäevast elu elada, kuid need „igapäevase eluredeli pulgad“ olid juba Juuliusel olemuse tõttu määratud murduma. Huvi luule ja kirjanduse vastu säilis Juuliusel ikkagi, hoolimata pereelust ja naise püüdlusest seda tagaplaanile suruda:

Juulius Kilimiti hingesopis oli ikka mingi väike paganajumal või haldjas, olgu ta küll korralikult leeris ja armulaual käinud, ja ühel heal päeval võisid selle sarvemüksud jälle kustki välja paista. Jah, seda ikkagi, kuidas ka mamma Neider ja Emmi ei tuulutanud, üks valju, teine õrna käega (samas: 113).

Sisemuses oleva soovi tõttu kirjandusega tegeleda ning seeläbi kaugesse unistustemaailma rännata ei suuda Juulius olla õnnelik pereisa, ta vajab midagi enam. Seetõttu hakkab ta otsima väljapääsu, väiksematki ava, kust pääseda oma ihatud maailma.

Sõprade Anna ja Sagrita innustuse toel hakkab Juulius siiski oma vanu ideaale jälle taasavastama ning kuigi tema kreeka keelest on selleks hetkeks vähe alles ja ka ladina keel on värske vaid selles osas, mida ta õpetama peab, kasvab tal vana igatsus unelmate maa järele ning ta hakkab üha rohkem Arkaadiasse põgenema. Need taasavastamised on aga hoopis teistsugused kui nooruses, sinna on lisandunud elukogemus: „See oli hoopis teine nägemine, see jälle nägemine nimelt. Nüüd oli selles juba tõelist resignatsiooni ja kibedate elamuste vürtsi, parajasti niipalju küll, et meelt härdaks teha, mitte sapiseks.“ (Samas: 165) Vanade unistuste juurde tagasi jõudes, jõuab aga seda karmimalt kohale ka reaalsus ning Juulius hakkab oma elu arvustava pilguga üle vaatama. Selle tulemusel leiab ta peamise takistajana oma naise, kellega on lõhe selleks hetkeks muutunud juba tohutuks. Selline suhe on muidugi raske ka Emmile: „Kuid võidelda nende luulekujudega, mis ta meest ümbritsesid ja teda temast lahutasid, oli talle võimatult raske, see oli võitlus nägematu ja tabamatu vastasega“ (samas: 184). Juulius on aga enda elus nii pettunud, et ei halasta ei endale ega ka oma naisele, ta leiab, et tema abielu on see, mis kõik rikkunud, mis „oli ta aastateks maha matnud, kuni ta noorustuli jahtus ja muusad ta maha jätsid. Abielu oli sundinud ta vale ja kompromisside teele. Abielu ja – Emmi.“ (Samas: 222)

Enda unistuste pikaajalise maha surumise tõttu ei tunne Juulius ühel hetkel ennast enam äragi:

On nii, nagu oleksin juba mitu surma surnud, ja nagu poleks see üldse enam mina, kes edasi elab. Aga ma olen ka ikka ja jälle uuesti sündinud, - see on nagu Prometheusega – maks kasvab uuesti, et uuteks piinadeks valmis olla . . .” (samas: 225).

Abielule viidatakse kui korduvale piinale ning Juulius vastuolu välise maailmaga on selleks hetkeks muutunud juba püsivaks sisemiseks konfliktiks. Ta näeb, et on muutumas selliseks nagu kõik teised, osaks hallis massis. See toob kaasa omakorda enesesüüdistused, mida jutustaja kirjeldab järgmiselt: „See oli raske arveteõiendamine enesega, mis oli tulnud ainult sellest, et ta oli hakanud kirjutama Asklepiadese värsse, mida enne teda polnud keegi eesti

keeles teinud, ja et ta pärast seda oli võtnud kätte selle lihtsa halli raamatu“ (samas: 207). Tema enda kirjutatud luuleraamat, mille kaanel seisab: „J. Hallikas. Luuletused. Kimbuke põlulilli.“ meenutab talle, et ta on siiski midagi elus teinud ja oleks võinud kuhugi kaugemale jõuda.

„Rohtaia“ viimases ehk kolmandas jaos on antiikkultuuri motiivid seotud enim Juuliusse õpetajatöö ning kasupojaga, kuid nii nagu Valeeriusse erinev suhtumine antiiki põhjustab hoopis kurbust, tuleb ka õpetajatöös ette palju pettumusi.

Kolmanda osa alguses õpetab Juulius ladina keelt ja ajalugu ning püüab oma Arkaadia-unistuse pinnalt vaimustust antiikkultuurist ka noortele edasi anda, nii räägib ta õpilastele: „Jah, see oli ilus ajajärk, kuldne ajajärk, inimkonna nooruse ajajärk /.../ Sel ajal olid ka jumalad noored ja ilusad, nad käisid maa peal inimeste ja kangelaste hulgas, võtsid osa nende elust ja said nendega sugulaseks . . .“ (Ristikivi 1985: 247). Ristikivi kirjeldab läbi Juuliusse õpetajatöö asjaolu, et tänapäeval kaotab antiik tähtsust, kuigi see ei ole tegelikult päris kadunud, selle pärand on igapäevale, kes vähegi vaatab, igal pool tema ümber näha ja tunda. Noorem põlvkond jääb aga selle kõige suhtes pigem ükskõikseks, mis on seda kurvem, et ollakse koos humanitaargümnaasiumis, kus huvi selliste asjade vastu peaks olema just kõige märgatavam.

Kuna Juuliusse peale pandi juba noorena suured lootused, temast oodati rohkemat kui teistelt, kuid kuna ta enda karjäärile siiski pühendada ei otsustanud, vaid valis perekonna, siis tuleb tema jaoks esimene suurem võimalus, kui hakkab terendama direktorikoht. Alles siis paistab Juulius Kilimitile, et läbilööks selles elus on võimalik ja just selle tõttu, et ta omal ajal ideaalidest kannustatuna otsustas pühenduda õppimisele. Tema vaimumaailma läbi kujutatakse ootust uuele ametikohale: „Kuset „Caesarit“ tuli see mõte jälle, see võimalus oli nüüd lähemal kui kunagi varem. Kas viis see tee nüüd üle Rubikoni? *Hic Rhodus, hic salta!* Jah, kuid see polnud vähimaski tema teha, tal tuli lihtsalt istuda ja ära oodata.“ (Samas: 271) Pettumust toob aga seegi, sest ta saab vaid lühikese aja olla direktori asetäitja ning leiab kiiresti, et see amet ei paku talle sugugi rahuldust, ta ei saa enam nii palju aega pühendada ladina keele õpetamisele, mis teda tegelikult kõige rohkem paelub: „Tal polnud erilisi kalduvusi ega annet administratiivseks tööks, see oli kõik natuke seda laadi nagu need ülesanded, millega mamma Neider teda omal ajal oli koormanud“ (samas: 273). Seeõttu ei ole tal ka direktori kohal olles suuri plaane ning ta leiab kiiresti ka ise, et ei suuda sellel

ametikohal midagi tõeliselt suur ära teha: „Kuhu olid jäänud näiteks kõik head kavatsused, mida tal eluajal mitte vähe polnud, sest ta oli meister kavade peale? Ta ei teinud nüüd midagi, mida iga teine tema asemel poleks ka teinud, ja ta ei teinud kõike sedagi.“ (Samas: 274)

Peagi lahkub Juulius humanitaargümnaasiumist ning minevikku jääb ka ladina keele õpetamine. Ta määratakse kommertsgümnaasiumisse ajaloo, psühholoogia ja loogika õpetajaks ning kuigi oleks pidanud olema kibe ja alandav olla mingi kõrvalise üldaine õpetajaks kutsekoolis, muutus see kogemus Juuliusse jaoks üllatavalt positiivseks. Ootamatult näeb Juulius, et tunneb ennast selles „ärimaailma algrakus“ üsna koduselt, leides, et noored siiski selles koolis on ajaloost, sh antiigist huvitatud. Huvitaval kombel esinevadki antiikkultuuri motiivid positiivses võtmes just nendel lehekülgedel, kus kirjeldatakse Juuliusse õpetajatööd kommertsgümnaasiumis, kus võiks eeldada, et humanitaarsed ained jäävad noortele kaugeks. Kuid nende noorte huvi on lausa nii suur, et hakatakse korraldama õhtusi koosviibimisi, kus vabas õhkkonnas arutletakse humanitaarsete teemade, sh ka antiigi üle:

Olid mõned kaunid õhtud, mis pühendati Apolloni teenimisele Hermese majas. Siin polnud nad seotud koolikavaga ja võisid vabalt rääkida asjust, mil polnud küll kaalu ärirahmatute deebet- ja krediti-poolel, kuid mis siiski Juuliusse sõnadega öeldult pidid olema ehteks noorte inimeste hingele. /---/ Eriti meeldejääv oli üks õhtu, mil Himma oli pidanud referaadi Platoni ideaalsest riigist, kuna Kalju Järv nagu selle vastukaaluks esines viiulipaladega. (Samas: 313)

Paraku ei jää aga see positiivne õhkkond antiikkultuuri lainel kommertsgümnaasiumis kestma. Ka selles koolis peab Juulius lõpuks pettuma oma õpilastes, kelles ta lootis leida rikkumata ja siiraid inimesi. Ta ütleb: „Tühi kõik – inimesed olid ju ainult inimesed, mis oli ta siis neist oodanud! Ta oli ise natuke kergemeelne ja naeruväärselt sentimentaalne olnud, muud midagi“ (samas: 330).

Tähtsusetlik on romaani viimases osas seik laulupeolt, kus Juulius kuuleb juhuslikult laulu, mis on tehtud tema sõnadele. Ettekandmisele tuleb just see üks tekst tema luuleteosest „Kimbuke põllulilli“, mille ta kirjutas Emmile ja millest ta ise loomingulises mõttes kõige vähem hoolis. Publik aga võtab selle vastu ovatsioonide saatel ning uhkust tunneb Emmigi. See seik ilmestab hästi vastuolu ideaali ja tegelikkuse vahel. Reaalses maailmas saab

tunnustust just see kõige lihtsakoelisem ja labasem luuletus, mis on „tühisesisuline“ ning kõik tema antiigiga seotud kõrgemad tekstid vajuvad unustusehõlma.

Oma elu lõpuaastatel ei saa Juulius lahti kahetsustundest, et midagi tähtsat on jäänud tegemata. Juulius kahetseb, et ei võtnud riski nagu Caesar ja ei ületanud omaenda Rubikoni, mis oleks ta võinud viia triumfini: „Olen minagi püüdnud kõrgemale, kuid ikka tagasi kukkunud. Ja nii olen lõpuks jäänud Caesari juurde ega ole isegi temaga pääsenud üle Rubikoni“ (Ristikivi 1985: 344). Kahetsus omandab vormi, kus soovitakse tagasi algusesse, kus saaks seekord ehk paremini: „Miks poleks kõik võinud olla nagu vanasti? Jah, mõnigi Cassandra on pärast oma pimedust tagasi ihaldanud!“ (Samas: 348)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et antiikkultuuri motiivid on „Rohtaias“ kandvad kogu süžee vältel läbi peategelase Juulius, kes oma elu läbi antiigi mõtestab. Kui süžee alguses on antiikkultuuri motiivid seotud Juulius enda kooliskäimisega, siis edasi üritab ta õpetajaametis noortele antiigi väärtusi selgitada. Romaani keskpaigas pereelu kujutamisel hakkab antiik vastanduma argielule, kus abielu ja maise õnne suurima takistusena tuuakse antiigist kannustatud ideaalmaailm. Võrreldes „Rooma päevikuga“ on „Rohtaias“ antiigi mõju toodud vahetumalt, iga vastuolu ideaalidega põhjustab konflikti välismaailmas ning see sunnib veelgi enam peategelast põgenema enda loodud fantaasiamaailma.

4.2.2. Antiikkultuuri motiivid „Rooma päeviku“ süžee arengus

Romaanis „Rooma päevik“ ilmuvad samuti antiikkultuuri motiivid süžees juba kohe esimestel lehekülgedel, kuid põimuvad jutustusse seda enam, mida pikemalt peategelane Kaspar von Schmerzburg Roomas viibib. Linna jõudes tekib peategelasel järgmine diskussioon oma sõbra ja võõrustajaga:

Ka roomlased ei olnud uudishimulikud, nagu seda olid kreeklased. Sellepärast vallutasid ka roomlased kogu maailma, kuigi nad selle vastu mingit huvi ei tundnud. Nad tegid seda ainult selleks, et oma kodus rahu saada, et keegi neid seal tülitama ei tuleks. (Ristikivi 2001: 19)

See katkend vestlusest saab kaalu süžee edasises arengus, kui selgub, et peategelane oli ka ise tulnud Roomat „vallutama“, leidmaks sisemist rahu, et seejärel rahuliku südamega siit ilmast lahkuda. Ristikivi peidab esialgu seda küsimust, mis peategelast tegelikult painab ning lugejal tuleb endal üsna palju vaeva näha, et tabada autori vihjeid ja jälgida allteksti. On ju „Rooma päeviku“ näol tegemist Ristikivi viimase teosega ning võrreldes „Rohtaiaga“ on see palju metafüüsilisem, pikemalt pole peatunud ebaolulistel sündmustel ja keskendunud on n-ö kvintessentsile. Kui „Rohtaias“ kannab lugeja koos peategelase Juuliussega tema taaka, kord kergemalt, siis jälle raskemalt ning peategelane käib süžee jooksul läbi kogu oma elutee, noorusest vanaduseni, siis nagu eelpool mainitud, „Rooma päeviku“ peategelane on loo alguses juba oma elutee viimasel sirgel. Autor annab küll mõista, et peategelane ei tulnud Rooma oma viimaseid elupäevi veetma, kuid samas ilma leidmata, mida ta sinna otsima läks, ei saa ta rahulikult siit ilmast lahkuda. Seega on romaanis olulisel kohal peategelase sisemine dialoog sellest, miks ta Rooma tuli, mis on selle tegelikud põhjused ning millised on tema ootused.

Kuna Rooma on täis ajaloolist antiikkultuuri, siis kasutab Ristikivi peategelase sisemise mina avamiseks just antiikkultuuri motiive. Romaani algul on palju melanhoolseid mõtisklusi, peategelane kardab Rooma kohale jõudmistki, sest „võib-olla ei leia ma enam seda, mis mind eelmisel külaskäigul, kaksteist aastat tagasi, nii köitis“ (samas: 6). Pettumuse motiiv on romaanis üks läbivaid ning seda on näha juba romaani alguses, Rooma sõites ütleb Kaspar:

Olen juba ammu märganud, et on midagi iseäralikku Itaalia maastikuga – see on kaugelt vaadates alati palju ilusam kui lähedalt. Nagu oleks kunstnik selle maalinud silmapiirile pingutatud lõuendile, mida tulebki ainult eemalt nautida, sest kui ligidale jõuad, näed ainult pragunenud, tuhmunud värve ja väriseva käega veetud joonte riga-räga, kõik on lagununud, räsas ja räpane. (Samas: 10)

Ta leiab ise, et sellise pessimismi põhjuseks on just tema vanus ja sellega kaasnenud elukogemus: „Aga nüüd olen paratamatult aastate all kühma vajunud, nüüd vaatan rohkem oma jalgade ette“ (samas: 10). Kõiki neid kunagisi suuri ja vägevaid kohti antiikmaailmast praegu oma silmaga nähes, ongi pettumus kerge tulema. Reaalne pilt ei vasta ideaalidele, kunagine hiilgus ei ole säilinud ning tundub, et keegi isegi ei hooli sellest suurest minevikust:

Siiski Kapitoorium! Kunagi kogu tuntud maailma keskpunkt. Ja nüüd – kunagise suuruse hauamonument. Tõepoolest, mul oli tunne, nagu seisaksin haua juures, mis pealegi on kadunu laste poolt maha jäetud ja unustatud. Kas nad teda üldse on kunagi leinanud? Siia leiavad teed ainult minusugused võõrad, põhjamaade barbaaride järeltulejad. (Samas: 23)

Romaani keskel mõtiskleb ta järjekordselt Kapitooriumi külastades, et on Roomas olles mitmel korral kuulnud Prometheuse ülistamist ning väidet, et elus edasipüüdjad võib nimetada viimase lasteks. Siinkohal kasutab Ristikivi sama müüti erineva probleemi käsitlemiseks – „Rohtaias“ viitas ta abielule kui Prometheuse lõputuile piinadele, romaanis „Rooma päevik“ aga esitab hüpoteesi, et inimkond poleks ilma Prometheuse ohverduseta kuhugi iseseisvalt jõudnud. Romaani keskel on oluline ka seik, kus peategelane näeb purskkaevu juures koos Apollo ja fauni kujusid, ning leiab, et need vastandid täiendavad teineteist ja kuuluvad kokku. Siin esineb Ristikivi käsitus maailma duaalsusest, mis oli leitav juba antiikajal. Duaalsuse mõjude käes heitlevad nii „Rohtaaia“ peategelane kui ka Kaspar, kuid „Rooma päevikus“ on see rohkem kujundlik ja esineb peategelase sisedialoogides küsimuste vormis, nagu antiikluules, kus autor pöördub küsimusega kord jumaluste, kord eelnevate suurkujude poole. Colosseumi külastades ütleb peategelane, et ei tunne sümpaatiat selle kui keisri suurusehulluse ja pööbli verejanu iseloomustava paiga osas, kuid neis varemeis võib teinekord peituda väärtuslik marmortükk. Siin jällegi viide peidetud aardele, mis muidugi ei ole materiaalne, tükk marmorit sümboliseerib seda antiikkultuuri pärandit, mis kannab õilsaid eesmärke ning püüdlust ilu ja harmoonia järele. Esimest korda esineb just romaani keskkohas peategelase mõte, mis põhjustab samas ka hirmu: ta hakkab mõistma, et Rooma polegi tema teekonna lõppsiht, vaid hoopis algus. Autor võib viidata siinkohal maise teekonna lõpule ja surmajärgsele teekonnale, samas võib see olla ka viide uuele käsitlusele elust ja maailmast, n-ö peategelase metamorfoosile, mis saab toimuda pärast seda, kui paljastub Rooma (seal oleva antiikkultuuri) peidetud varandus.

Teose keskel avanevad peategelase ideoloogilised tõekspidamised justkui möödaminnes, läbi juhuslike sündmuste kirjelduse. Peategelane leiab ootamatult oma toast raamatu Cola di Rienzist, kes oli 14. sajandi populistlik ning mässumeelne rahvatribuun Roomas, kes avaldas ka luuletusi. Raamatu, mille kohta Kaspar ütleb, et sellel pole algust ega lõppu, lugemine põhjustab peategelases filosoofilise arutelu. Kaspar nõustub paljude autori seisukohtadega, kuid jääb kindlalt oma arvamuse juurde, et Rooma peaks kuuluma kogu inimkonnale. Siit

võib järeldada, et hüve, millest on rääkinud juba Platon, ei saa kuuluda ainult ühele rahvale. Seega antiikaja hüved ei saa jääda vanadele rahvastele, need kuuluvad ka tulevastele põlvkondadele. Lisaks avaneb ka selle sündmuse metafüüsiline tahk, peategelane leiab di Rienzi teose (mille osas vihjatakse, et see võib olla kirjutatud di Rienzi enda poolt), millel ei ole algust ega lõppu. Kaspari enda päevik algab samuti poole pealt ja jääb ka lõpuks pooleli. Siin on tegemist nähtusega, mille nimetus võiks olla peegeldus, seega siinkohal peegelduse peegeldus. Cola di Rienzi raamat peegeldab Kasparile tema päeviku metafüüsilist külge ja viimane peegeldab käsitletavate Ristikivi teoste metafüüsilist osa. Iga autori looming algab ju ajaloolises kontekstis ja narratiivi seisukohalt poole pealt, enne seda on toimunud sündmused, mis on saanud aluseks konkreetsele narratiivile ning ka pärast seda kui autor on oma loomingule punkti pannud, jätkub ajalooline narratiiv ja seotud sündmused. Samuti algab inimese elu poole pealt, ta paisatakse juba pooleliolevasse narratiivi, mis jätkub ka peale tema surma.

„Rooma päeviku“ lõpus jõuab peategelane mõelda tagasiulatuvalt oma elule ning leiab paralleeli enda elu ühele olulisemale sündmusele just antiigist: „Me kõik teame kuidas see toimus vanas Roomas. Keiser adopteeris oma järeltulija ja kinnitas selle akti oma sõrmusega.“ (Ristikivi 2001: 198). Ristikivi on kirjutanud peategelase kohta, et ta oma nime ja tiitli koos varandusega päris parunilt, kelle jaoks ta nooremana töötas. Viimane pärandas kõik Kasparile, kas tema erakordse lojaalsuse tõttu või lihtsalt soovist teised pärijad pika ninaga jätta. Peategelane on romaani viimases osas jõudnud juba sisekaemuste ja mõneti haigusest tingitud painajalike unenägude tõttu niikaugemale, et hakkab kahtlema omaenda olemasoluski. Eriti sürrealistlikult mõjub viimasena kirjeldatud unenägu, kus antiigi jumalusi kujutatakse moondunud lindudena, kes on kokku kuivanud ning täiesti abitud. Esimesena kirjeldab ta Amorit, keda ta teose esimeses pooles oli nimetanud vanadest jumalatest õelaimana, edasi ilmuvad Mercurius, Vulkanus ja Apollo ise. Mainib veel ka Junot, Minervat, Neptunust ja Veenust, lõpuks ilmub ka Jupiter. Kaspar ütleb:

Mõistsin nüüd, et see, mis tegi jumalad nii abituks, oli asjaolu, et inimesed nad olid maha jättnud. Ilma inimeste usuta ja ohvrita olid nad mõistetud nälgima igaveses pimeduses, koobastes ja peiduurgastes, kust nad ainult ööseti julgesid välja tulla ja kuhu esimene kukelaul nad tagasi ajas. (Samas: 214–215)

Selline unenäoline episood kujutab vanade jumalate põrkumist uutega, kellest ta nimetab Madonnat ja Last, mis on selge viide kristlusele. Siin on Ristikivi kasutanud fantaasiarikast lähenemist, et käsitleda varem õrnalt puudutatud teemat – uue religiooni mõju Vana-Kreeka ja -Rooma panteonile ja ka vastupidi. Uus religioon ei astunud lavale ju siis, kui vana oli hääbunud, vaid need eksisteerisid ka samaaegselt. Ehk soovis autor edasi anda „Rooma päeviku“ peategelase puhul ka seda, et kristlase ja protestandina tuli ta Rooma otsima tõestust ja tunnistust antiikreligiooni mõjust kristlusele, mis oli ju maailmas esimese kohana vabalt saanud levida just Roomas. Igatahes on selge, et lisaks kristlusele on peategelane huvitatud ka antiiksest religioonist: „Veel pole jumalad surnud. See on suur eksitus arvata, et see on ainult vana aja kunst, mis inimesi võlub. Oh ei, tegelikult on need ikkagi vanad kreeka ja rooma jumalad, olgugi nad kaua mulla põues maganud. Ei, nad ei ole surnud, ja inimeste imetlus äratab nad jälle ellu.“ (Samas: 182)

Niisiis võib kokkuvõtvalt öelda, et antiikkultuuri motiivid on süžeed läbivad mõlemas romaanis, esinedes algusest kuni lõpuni. „Rooma päeviku“ süžees käsitletakse antiikkultuuri kui nähtust kriitilisemalt, samuti on „Rohtaiaga“ võrreldes süžees suurem kaal religiooni ning jumalatega seonduval, „Rooma päevikus“ tõstatatakse küsimus, kas uus jumal, uus religioon tõrjus vana, ehk siis kas Rooma impeeriumi languses on süüdi kristlus. Süžeed kannavad selles romaanis rohkem peategelase sisemised arutelud ja filosoofilised vestlused teistega.

4.3. Antiikkultuuri motiivid teoste idee väljendajana

Ristikivi loob oma teose teemad vastandite kaudu. Põhilised opositsioonid, mis on romaanides seotud ka antiikkultuuri motiividega, on järgmised: vaimne – materiaalne, ideaalne – reaalne (unistus – tegelikkus) optimism – pessimism, mees – naine, inimene – jumal. Neid vastandusi hakkab siin peatükis põhjalikumalt avama. Antiikmaailma käsitletakse nii „Rohtaias“ kui ka „Rooma päevikus“ ideaalina ning see avaldub vastandudes reaalse (tänapäevase) olukorraga. Antiik on midagi kauget ja kättesaamatut ning see lubab seda näha ideaalmaailmana, kust leitakse kõrgemad väärtused ja õilsad põhimõtted.

„Rohtaias“ pealkirigi on sümboolne – see sümboliseerib põllule/heinamaale vastandudes vaimumaailma, mida peategelane Juulius oma elus tähtsaimaks peab. Nii ütlebki ta ise ühes kõnes oma elule tagasi vaadates:

Nelikümmend aastat ja rohkem tagasi üks minu noor sõber, kes oli juba siis vana ja tark, ütles, et me peame enne üles harima oma nurmed ja niidud, ja alles siis võime mõelda rohtaiale. Kardan, et mina ei ole sellest õppust võtnud ja terve oma elu olen ainult rohtaeda harinud. Muidugi, kõik inimesed ei saa seda, kõik ei ole nii õnnelikud, et nad oleksid võinud kõik oma maa rohtaiaks muuta, kõik oma päevad pühapäevadeks teha. (Ristikivi 1985: 350)

Niisiis on romaani üks tähendusrikkamaid vastandumisi just rohtaed vs haritud põld, mida võib tõlgendada kui vaimumaailma ja materiaalse maailma vastandumist. Nagu eelpool mainitud, tuleb Juuliusel juba romaani esimeses osas oma tõekspidamiste tõttu arvamuste põrkumisi teistega, ta hakkab üha rohkem nägema, et tema maailmavaadet ei jagata ega isegi mõisteta. Konfliktide väljatoomisel mängivad olulist rolli just rohtaia ja põllu/heinamaa motiivid. Kui Juulius tegeleb suure osa oma ajast õppetööga ning elab oma ideaalmaailmas, pidades vaimumaailma kõige olulisemaks, siis näiteks tema koolivend Kuusk leiab, et:

Igale rahvale on kõigepealt vaja tugevat majanduslikku alust, kõik muu tuleb siis iseenesest. Missugune põllumees ei hariks enne oma põldu ja heinamaad, ja alles siis rohtaeda. Sellepärast õppige enne põldu harima ja veiseid kasvatama ja õpetage ka oma armas rahvas seda tegema. Ja siis, kui aega üle jääb, tulge oma kreeklaste ja roomlastega või kellega tahes. (Samas: 75)

Siit selgub, et rohtaed on justkui iluaed, millel ei ole erinevalt põllu- ega heinamaast mingisugust praktilist eesmärki, see on midagi, millega tegelemine on vaba ja naudingut pakkuv. Kui Juulius romaani lõpupoole ütleb, et: „Emmi pingutab ennast ülearugi, aga meie aed rohtub“ (Ristikivi 1985: 293), siis on see selge viide sellele, et hoolimata tema naise Emmi pingutustest tuua meest rohkem reaalsesse ellu, on Juulius ikka jäänud oma unistuste ja ideaalide juurde, pidades naudingut pakkuvat vaimutööd maiste, praktiliste asjadega vähemalt sama oluliseks, kui mitte olulisemakski.

Mõlemas romaanis otsib peategelane ikka seda „vaimu“, ideaali, mis eksisteeris ajastus, kus marmor oli veel ehe, kirk teadmiste ja tõe järele kustumatu ning ühiskond tervikuna pürgis millegi kõrgema poole. Sellele on mõlemas romaanis vastandatud kaasaegne ajastu, kus ainult üksikud millegagi eristuvad ning kus peavari ja toit paistavad rahuldavat enamikku, ka neid, keda kirjeldatakse loomeinimestena. „Rooma päevikus“ on kirjutatud, et roomlased, nii nagu juba kreeklased varem, on kujutavas kunstis, olgu need kujud, freskod või maalid,

oma kangelasi idealiseerinud. Sõjamehed, suured juhid ja filosoofid näevad kõik sarnased välja, neil on olenemata vanusest jõuline kehaehitus ja suurepärase füüsilise vorm. Sellest võib järeldada, et ka antiikajal poldud reaalsusega rahul. Kuigi marmor oli veel uus, legendid ja eeposed oma kangelastega olid veel elavad, kultusekohti ja uusi templeid avati üha enam, oli seesama vastuolu reaalse ja idealistliku maailmaga samuti olemas ja pürgimus, igatsus „Olümpose mäele“, „Arkaadiasse“ või maailma lõppu koos argonautidega, pakkusid väljapääsu maistest kannatustest. Ristikivi sõnastab ideaali „Rooma päevikus“ sarnaselt „Rohtaiale“, ilu ja harmoonia on need peamised, mille järele mõlemad peategelased igatsevad:

Aga ma ei saanud lahti tundest, et ma olin astunud üle läve hoopis teise maailma või teise ajajärku, mis ennast sel kombel tunda andis. Ja et selles maailmas oli lootusetu otsida ilu ja harmooniat, mis on paratamatult minevikku vajunud, mida me küll võime taga ihata, aga kunagi enam ei saavuta. (Ristikivi 2001: 39)

Niisiis on mõlemas romaanis läbivalt oluline vastandus ideaal – tegelikkus, kus ideaal iseloomustab ettekujutust suurepärasest antiikajast ning tegelikkus on selle peaaegu täielik vastand. Seda vastandumist annab mõlemas romaanis edasi ajajärkude motiiv. „Rohtaias“ näeb peategelane Juulius antiikaega kui „kuldset ajajärku“, kus jumalad, kangelased ja inimesed elasid kõik veel harmooniliselt koos, tänapäevaks on aga juba möödunud raudne ajajärk ning asendunud veel madalamaga. Ajajärkude motiiv seotakse „Rohtaias“ ka isikliku eluga, Juulius tõdeb, et ka inimene elab oma elus läbi need neli ajajärku: kuldse, hõbedase, vaskse ja raudse ning ütleb, et „Ainult kuldsele ajajärgule on määratud muinasjuttudest rõõmu tunda. Ja isegi siis mitte kõigile“ (Ristikivi 1985: 164.) Nii juhtubki, et romaani arenedes ning Juulius kasvades hakkavad igapäevase elu tagajärjel ka tema ideaalid tuhmuma ja mõttelised rännakud Arkaadiasse vähenema ning see kõik toob kaasa suure sisemise kriisi. Seega on ka „Rohtaias“ näha madaldumise ideed, millest on kirjutanud Maret Vaher (2014) oma artiklis „Matemaatiline mäng ja „pronksiaeg“. Karl Ristikivi ajalooliste teoste struktuur“. Peategelane on kindel, et kuldne ajajärk, mis eksisteeris antiikajal, on kadunud ning sellest alates on toimunud ideede, väärtuste jms madaldumine.

Nii „Rohtaias“ kui ka „Rooma päeviku“ peategelane on seisukohal, et tõeline ilu ja harmoonia võisid eksisteerida ainult antiikajal ning on tänapäevaks jäädavalt kadunud. Antiikaega kujutatakse kui inimkonna lapsepõlve, kus kõik tundub olevat justkui muretum, naiivsem,

aga samas lootusrikkam – kõik on veel ees. Sellisena paistab mõlema romaani peategelasele ka antiikaeg, millel oli potentsiaal saada millekski suureks ja mis veel tähtsam – surematuks. Idee, et just antiikaeg oli veel noor ja ilus ilmneb hästi „Rooma päevikus“ olevas mõtiskluses:

Vahest saaksin seda seletada nii, et ma tunnen ennast nii võõras ajas, milles mul on õnnetus elada. Aga kahjuks ei ole mingit võimalust rännata ajas tagasi. See aeg on nii vana, kulunud ja lausa haige. Meeleldi tahaksin minna vähemalt korraks tagasi aega, mis oli noor, täis jõudu ja lootust. (Ristikivi 2001:135)

Seega säilib ka „Rooma päeviku“ peategelasel sarnaselt Juuliusese unistus Arkaadiast, kus Olümpose jumalad laskuvad alla ja elavad rahva keskel, jagades oma hüvesid ja teadmisi kõigiga. Seda viimast, mida ootavad mõlema romaani peategelased, ei saabu aga kunagi. Pettumine välises maailmas ähvardab saada pettumuseks iseendas ja lugeja haaratakse kaasa, et näha kas lootuskiir peategelastes endis veel säilib, kas usk kõrgemasse ideaali ja paremasse maailma jääb alles.

Ideaalide nägemine ainult minevikus tekitab aga küsimuse, kuidas siiski hakkama saada praeguses hetkes, nii mõtiskleb „Rooma päeviku“ peategelane Kaspar:

Või peame ennast kokku võtma ja leppima ajaga milles elame? Kolmandas ajajärgus, mil kõik on meie endi teha, mil me enam ei leia tuge ei jumalailt ega kangelastelt? Peame leppima sellega, et minevik on ainult proloog ja et meie aeg algas, kui viimne rändav rüütel suri ja tuli Graali templis kustus. Ja et me nüüd ise peame looma uue maailma oma nõo järgi, nii hea või halva kui me suudame. Sest kes teab, võib-olla tuleb veel neljas ajajärk, mis on veelgi halvem praegusest ja mille vormivad kurjad demonid. Ja siis on niihästi Leibniz kui ka Voltaire ühteviisi naerualused või hoopis unustatud. (Ristikivi 2001: 138–139)

Niisiis leiab Kaspar, nagu kirjutas ka Maret Vaher (2014: 39) oma artiklis „Matemaatiline mäng ja „pronksiaeg“. Karl Ristikivi ajalooliste teoste struktuur.“, et igatseb küll möödunud aegu, kuid tajub samas, et peab rahul olema praegusega, sest järgmisel ajastul võivad oma tähtsuse olla kaotanud ka tänapäeva tähendusrikkad hetked.

Ajajärkude motiiv kannab mõlemas romaanis melanhoolset alatooni, peategelastel on raskusi omas ajas elamisega ning sealt ilu, harmoonia jm ideaalide leidmisega. Siit tuleneb ka teine oluline vastandus: pessimism – optimism. Ühel hetkel tundub mõlemale peategelasele, et see ideaalne ilu ja harmoonia, samuti kangelaslikkus on siit maailmast jäädavalt kadunud, kuid teiselt poolt leitakse ikkagi ka lootust ja optimismi, et see maailm võib siiski omada varjatud kujul neid ideaale, mida otsitakse. Siiski on mõlemas romaanis läbiv pettumuse motiiv, peategelased leiavad, et nende idealiseeritud antiigiski eksisteerisid puudused ning mõistes, et isegi jumalatele, pool-jumalatele ja kangelastele omistati puuduseid, tundub, et inimestel ei ole üldse mingit lootust. „Rohtaia” peategelane on pettunud, kui talle saab selgeks, et antiigi eeskujul loodud ideaalmaailma ei ole reaalsuses olemas. Juuliuse jaoks on reaalse maailma inimsuhted keerulised ning ta igatseb vana head aega, kus inimesed olid tema arvates olnud lihtsad, kas head või kurjad, ja isegi kui mõlemat, siis olid vähemalt headuse ja kurjuse piirjooned selged. Jutustaja ütleb: „Kilimit armastas nii väga selgust ja teravaid piirjooni, ta pidi põgenema elavast elust marmori ja surnud, selgeks ja puhtaks saanud keelte maailma“ (Ristikivi 1985: 180). Midagi püsivat ja selget otsib ka „Rooma päeviku“ peategelane: „Sellepärast tõmbabki meid kauge minevik, et leida sealt midagi, mis oleks püsiv“ (Ristikivi 2001: 16). Jätkuv motiiv on ka „Rooma päevikus“ pettumus, seda nii tänapäevas üldiselt, kui ka konkreetselt Roomas, kus endisaegsest hiilgusest pole palju säilinud: „Sest tänapäeva Roomas on nii palju, mis mõjub masendavalt, eriti kui seda võrrelda ta suure minevikuga“ (samas: 100). Niisiis on ka Kaspari jaoks antiigi ja tänapäeva suur vahe lausa masendav: „Ei olnudki mul eriti tuju midagi näha, sest ikka enam häirib mind tänapäeva Rooma kirev rahvasumm, mis varjab mu eest kadunud aegade ilu, mida olen otsima tulnud“ (samas: 127).

Samas on mõlemas romaanis tunda ka lootust, et kõik pole veel kadunud, et kuskil leidub veel pääsemis-/taastamisvõimalus. Näiteks mõtiskleb peategelane „Rooma päevikus“: „Seal on see laev, mis vajub, ja ometi kunagi ei upu. See on nagu põõsas, mis põles, ja ometi ära ei põlenud. Kas see tõesti pole Rooma riigi sümbol?“ (Ristikivi 2001: 45) Ka „Rohtaias“ annab Ristikivi mõista, et tänapäeval kaotab antiik tähtsust, kuigi see ei ole tegelikult päris kadunud, selle pärand on igauhele, kes vähegi vaatab, igal pool tema ümber näha ja tunda: „Aga see maailm ei ole siiski päriselt kadunud, /.../ See ei ole hukkunud, nagu mõnele paistab. Sest vaadake, see kultuur, mis siin on välja kaevatud, on seesama, mille peale meie isegi iga päev istume . . .“ (Ristikivi 1985: 247). „Rohtaia“ peategelane hakkab teose lõpu poole leidma harmooniat ka igapäevaelus ja on näha, et ta sõlmib vähemalt mingis osas selle

maailmaga rahu: „Jah, oli mingisugune ürgne, kõike haarav ja kõike läbiv Elu, leidis ta, ja kõiges disharmoonias oli ometi tagapõhjaks mingi suur harmoonia, mis seni oli paistnud olevat ainult kuldse ajastu Arkaadias“ (samas: 298). Juuliusel hakkab vaikselt tekkima arusaam, et elada tuleb ka olevikus, mitte ainult oma mineviku unistustes. Eksistentsiaalsetele küsimustele hakkavad ilmuma mingisugused vastused, mis aitavad ka lahendada sisemist konflikti. Ka „Rooma päeviku“ peategelane avaldab lootust, et kuskil marmorplaatide taga või keraamikakildude all on peidus midagi, mida saab veel taaselustada. Optimism püsib teatud kujul seega romaanides lõpuni, sest need ideaalid, mis siiani on andnud peategelaste elule mõtte ja jõu edasi liikumiseks, on kui viimne lootuskiir, ilma milleta on see maine maailm justkui nende vaimu võitnud ja seda ei ole Ristikivi lasknud oma teostes sündida.

Mõlemas romaanis on tuntav ka vastandus mees – naine. Ristikivi määratleb mees-peategelase läbi romaanides kedagi, kes kauge mineviku eeskujul püüdleb kõrgemale, ideaalide poole ning kelle vastandina naine on seotud maiste toimetuste, probleemidega, mis hoiavad kaugemale püüdlevat mees ainult tagasi. „Rohtaias“ on see opositsioon rohkem esil – esiteks läbi peategelase abikaasa ja teiseks läbi tema tütarlastest õpilaste, kelle hulgas tuuakse eraldi välja huvi puudus ajaloo ja ideaalide vastu. „Rooma päevikus“ on see opositsioon pigem varjatud sõnumina, kuna peategelane on sõltumatu, nii rahaliselt kui ka ilma abielu ja -perekonnasidemeteta, seepärast saab ta reisida ja taga ajada oma ideaale. Naistegelasi on seal kujutatud enamasti raskustes, kohati isegi traagilistes oludes, maiste murede kütkes, samas kui mehed käivad jalutuskäikudel, kohtuvad kohvikutes ja küllastavad muuseume.

Ristikivi on läbi peategelase mõlemas romaanis edasi andnud sõnumit, et eetilised ideaalid, kultuur, haridus, kõik oluline, mida nad väärtustavad, on alguse saanud antiigist. Samuti õige kasvatus, mida nad mõlemad oluliseks peavad ning üldine valitsev kord (asjade korraldatus), on kõik tänu antiigile. Seega võib mõista, et see, millele Ristikivi viitab, mille poole kogu ühiskond peaks pürgima, on parem haridus, parem kasvatus, areng muusikas, poeesias ja kirjanduses, ka teaduses. Ka siin väljendub opositsioon tegelikkuse ja ideaali vahel, kaasaegses maailmas nendes valdkondades ühiskond mandub, ning tarbimine ja tööstus õitsevad, ideaalses antiikmaailmas aga arenes ühiskond tervikuna, jumalatega käsikäes, vähemalt peategelaste arvates.

Mõlemas romaanis tuleb välja ka vastandus inimene – jumal. Kui „Rohtaia“ peategelane Juulius näeb, et tema luuletustest avaldatakse just see üks, mis on nendest kõige labasem ja sisutihjem ning tema ülejäänud looming on jäänud tähelepanuta, leiab ta, et „Inimeste otsust ei võinud võtta jumalate otsusena, ja isegi jumalad võisid eksida“ (Ristikivi 1985: 204). Juulius ootab mingit tõde, kohtuotsust oma luule ning tegelikult ka iseenese kohta, kuid inimesed ei suuda seda talle anda:

Kelle poole pidi ta pöörduma õiglase kohtuotsuse saamiseks? Jumalad ei vastanud – oraaklid olid kadunud, inimesed olid püstitanud nende asemele oma tähetornid ja ilmajaamad ja katsusid ise kõigega toime tulla. Ka Juulius Kilimit pidi ikkagi inimeste otsusega toime tulema. (Samas: 204)

Samasugune mõte jumaliku juhtimise kadumisest on „Rooma päevikuski“. Ühes esitatud dialoogis jõutakse järeldusele, et olenemata sellest, kas Achilleust tabanud nool pärines Parise vibult või mitte, on oluline see, et seda juhtis Apolloni tahe. Antiik on täis jumalate, kõrgema jõu poolt juhitud saatuseid, mida tänapäeval enam ei esine. Antiikkultuuris küsis kuningas, keiser, või imperaator nõu jumalatel, ka suure kangelase Heraklese saatuse määrasid Zeusi ja Hera omavahelised võimumängud. „Rooma päevikus“ on luuleread, mis mõtestavad selle opositsiooni veel nii:

Mis aitab, et Kronos on surnud, / kui tema armutu seadus / on jäänud maksma / ja seda ei muuda enam / Jupiter Pluvius / kõigi oma välkudega / ja kõuemürinaga, / seda ei kustuta enam / kõik ta vihmahood. / Surematud jumalad / on unustanud meid, / Deucalioni poegi. / Nad on kõik joonud Lethe veest / ja on alati purjus, / ega märka, et surnud Kronos / sünnib igavesti noorena / nagu fööniks. (Ristikivi 2001: 208-209)

Niisiis tunneb „Rooma päeviku“ peategelane samuti, et jumalad on kadunud ja inimesed on jäänud üksi, ilma mingisuguse jumaliku juhtimiseta.

Ka „Rohtaia“ lõpuosas on antiigimotiivid seotud religiooni temaga. Kui varem ei ole teoses peategelast religioosena kujutatud, pigem olid Vana-Kreeka jumalad Juuliusse jaoks kui idealiseeritud inimesed, parimad, kes pääsenud Arkaadiasse/Olümposele, siis elust lahkumise hetke lähenedes muudab Ristikivi peategelase religioossetele teemadele ja teoloogilistele küsimustele vastuvõtlikumaks. Nii on ka jumalad seotud eelkõige siit ilmast

lahkumise ja teispoolsusesse jõudmisega ning antiiksete jumalate kõrvale ilmub ka hoopis uus, kristlik jumal:

Jumalad Olümpose koiduküljel ärkasid, ringutasid ja hõõrusid une silmist. Nad naeratasid heatahtlikult vanale Juulius Kilimitile, kes all seistes lapselikult lootusrikka pilguga nende poole üles vaatas. Ja kuigi see imelik vanamees eelmise öö jooksul oli ehitanud lisaks muudele ka väikse templi Tundmata Jumalale, nad olid leplikud ja sallivad jumalad, kes isegi vahel veidi vahel patustasid ja seda ka oma vanale teenrile pahaks ei pannud. Eriti näis olevat tiibkepiga Hermes see - nii kaua silmapiirilt eemal seisnud, sest tal oli ju igal pool palju tegemist - , kes nüüd Juulius Kilimiti oma hoole alla võttis. (Ristikivi 1985: 301).

Ilmselt pakkus Ristikivi just Hermesele Kilimiti hoolealuseks, sest teda on mütoloogias kujutatud teejuhina, kes näitab rada teispoolsusesse. Samas on Hermes ka sõnumitoojate ja kõnemeeste kaitsejumalus, millega võib autor viidata, et Juulius oleks saanud tahtmise korral suur kõnemees, kelle sõnum oleks võinud jõuda paljudeni.

Kuna Juulius mõistab, et maapealne elu, kui üks teekond, hakkab läbi saama ja teine, tundmatu tee teispoolsusesse jõuab järjest lähemale, hakkab ta lisaks oma paganlikele uskumustele süüvima ka kristluse alustaladesse, lootes oma uuel teekonnal saada abi ka kristlikult jumalalt, nii vastabki Juulius Emmi imestuse peale, kui viimane näeb Juulius Piiblit lugemas:

Eks ma pea ka hakkama oma surematu hinge peale mõtlema, mis, Emmi? Sinul on sealpool muidugi kõik korras, sa tead, et usk on tarvilik asi, ja oled oma maksud korralikult maksnud. Aga minusugune vana pagan . . . Ja ega ma sellest paganlusest päriselt lahti saagi. Aga sellest pole vahest viga, minu arvates saavad jumalad omavahel paremini läbi kui inimesed, kes isegi ühe jumala juures üksteise karvu kisuvad. (Ristikivi 1985: 309).

Näib, et antiikmütoloogiast pärit jumalad ei anna Juuliusale täielikku hingerahu surmale vastuminekukuks, Ristikivi on pannud teose lõpus Juulius kahtlema, kas Olümpose jumalatest on siiski viimsel tunnil kasu. Siiski on selge, et teadmised antiikkultuurist annavad peategelasele mingit jõudu surmaga kohtumiseks. Surma ja teispoolsuse teema on ikkagi

seotud antiigiga ka peale kristlikku jumala ilmumist Juuliuse ellu. Surmale viidatakse kui Styxi jõe, mis on vanakreeka mütoloogias peal- ja allilma piiriks olev jõgi, ületamisele. Ristikivi jätab aga lahtiseks keerulise teoloogilise küsimuse, kas Styxi ületanud peategelast ootas peale surma Hadese riik või lunastas Kristus tema patud. Kas kõlbasid Olümpose jumalad tõesti ainult maapealse elu ideaalideks ning teispoolsuse väravas ootas hoopis Tundmatu Jumal.

„Rooma päeviku“ lõpp muutub juba väga salapäraseks ja müstiliseks, vestlusedki on üha filosoofilisemad, nii arutleb peategelane sõber Hartenfelsiga: „Kas sa pole kordagi peatunud Colosseumi juures ja sellele mõelnud, mis seal kunagi aset leidis? Inimese loomus ei ole ometi muutunud – muutuvad ainult kombed ja riietus.“ (Ristikivi 2001: 154) Sarnasus „Rohtaiagagi“ avaldub eriti teose lõpu poole, kui saab üha selgemaks, et Kaspar loodab leida mineviku varemetest seda kaotsiläänud antiigi hiilgust, ehk selleks et saada tõestust, et lootust veel on, et kõik pole veel lõplikult kadunud. Erinevalt „Rohtaiast“ on aga „Rooma päevik“ rohkem metafüüsiline ning tundub, et see „igavene“, mida Kaspar Roomast otsib võib olla ka silmale nähtamatu. Filosoofilistesse mõtisklustesse ja dialoogidesse on romaani lõpus üha enam peidetud mõtte, et midagi jätkub ka peale surma, sest midagi peab ometi olema igavene: „Nagu oleks aeg vahepeal seisnud. Võib-olla et oligi – sest kui nimetame Roomat igaveseks linnaks, siis vahest ka sellepärast, et siin midagi ei kao, et kõigele vanale küll uus peale kasvab, aga minevik säilib – ja võib-olla isegi edasi elab.“ (Samas: 167) Tuleb esile see, et peategelane on tulnud Roomast otsima viimset tröösti, nõ omamoodi armulauda, kuid mitte kristlikust kirikust ega ka mitte antiiksetelt jumalatelt. Sarnaselt „Rohtaiaga“ lõpuga on sõnum see, et tuleb leida see sisemine rahu, ilu ja harmoonia endast ja siis võib rahuliku südamega ette võtta viimse teekonna tundmatusse.

Niisiis võib kokkuvõtvalt öelda, et mõlema romaani idee seisukohalt on oluline peategelaste arusaam antiikaja ideaalidest, millega suhestudes kujuneb peategelaste isiksus ja mis määrab või suunab nende suhteid ning otsuseid elus. Mõlema peategelase jaoks oli antiik täis jumalikku sekkumist ja üllaid ideid, mille järgimine tänapäeval toob endaga kaasa peaaegu ületamatud vastuolud ja võimatud kompromissid, peategelaste võtmeküsimuseks saab rahu leidmine iseendas.

Kokkuvõte

Käesolevas töös analüüsisin antiikkultuuri motiivide kujutamist Karl Ristikivi romaanides „Rohtaed“ ja „Rooma päevik“. Töö eesmärk oli antiikkultuuri motiivide analüüsimise kaudu avada romaanide uusi tähenduskihte ning vaadelda, kuidas aitavad antiikkultuuri motiivid kaasa romaani tegelaste kujutamisele, süžee arengule ning temaatika ja ideestiku avamisele.

Mitmeski mõttes võib tänapäevast maailma käsitleda Vana-Kreeka ja Vana-Rooma jätkuna, klassikaline traditsioon on tänapäevast maailma (sh ka kirjandust) olulisest mõjutanud. Seda ideed on arendatud ka „Rooma päevikus“, kus viidatakse sellele, et keskaegse keisri Otto III palee on ehitatud Konstatinus Suure palee varemetele, või siis ka säilinud vundamendile. See kinnitab seisukohta, et ehitades uut, toetutakse paratamatult vanale, modernse ajastu vundamendiks võib seega pidada antiikajastut. Nii „Rooma päevikus“ kui „Rohtaias“ esinevad antiikkultuuri motiivid keskenduvad peategelaste rahulolematusele, mida nad tunnevad seoses kaasaegse ajastuga, mis pidi olema rajatud ideaalidest kantud antiigile. Ristikivi nägemuses on kaasaegne ühiskond aga moraalselt, religiooselt ja teadmispõhiselt mandunud ning ei kannu neid vilju, mida antiik pidi külvama. Mõlemas romaanis pakub antiikmaailm peategelastele võimalust põgeneda rahulolematuse reaalsusest. Sellisena ongi Ristikivi peamiselt antiigimotiivi kasutanud, luues alternatiivreaalsuse, mis põhineb antiigil.

Antiikkirjanduses käsitletavat teemat ulatavad oma tähenduselt kaugemale üle antiikaja piiride ning ka käsitletavates romaanides paelub peategelasi (ning läbi nende ka lugejat) antiikkultuur (sh antiikkirjandus), sest seal käsitletavat teemat on aktuaalsed ka veel nende ajas. Oluline on ka idee, et antiigimotiivid on jäänud tänapäeva kirjanduses püsima just salapära ja müstilisuse tõttu, mis tänapäeva olustikus puuduvad. Ka siinse töös fookuses olevate romaanide peategelased leiavad kauges antiikajastus väljapääsu reaalse maailma labasusele ja mandumisele. Ka lugeja jaoks toob antiik nendes romaanides, eriti aga „Rooma päevikus“ välja salapärasema külje ja isegi metafüüsilised küsimused.

Ka see, et Ristikivil endal on olnud püüdlus „Ära-maale“, kuhugi kaugustesse, on kandunud üle käsitletavatesse romaanidesse. Sarnaselt Ristikivi endaga sukeldub ka „Rohtaias“ peategelane raamatutesse, et unustada tüütu igapäevaelu ja leida midagi teistsugust, kui maailm tema ümber ning ka „Rooma päeviku“ peategelane Kaspar otsib seda salapärast „võtit“ ehk vastuseid just Roomast, kus on säilinud veel kaugelt antiikajastu hõng. Mõlemas

romaanis käsitletakse ka Ristikivi ajaloolises sarjas olulist madaldumise ideed, romaanide peategelased leiavad, et tänapäeva ühiskond on võrreldes kuldse antiikajastuga jõudnud välja pronksiaega, kus on madaldunud nii ideed, väärtused kui ka palju muud.

Antiigimotiiv aitab nii „Rohtaias“ kui ka „Rooma päevikus“ kujutada peategelast omas ajastus, esile tuua selleaegseid probleeme ja eksistentsiaalseid küsimusi, kasutades võrdluseks antiikajastu autoreid, loomingut, eriti aga ideaale. Ristikivi küsib läbi peategelaste, kas tänapäeval on võrreldes antiigiga veel midagi pakkuda või on ühiskond lootusetult langenud dekadentsi küüsi. Antiigil on kandev roll „Rohtaias“ peategelase kujunemisel isiksuseks, see mõjutab tema suhteid ning määrab elukäiku. Ka „Rooma päevikus“ koondub antiigimotiiv peategelase karakteri kujutamisele ja on abiks sisemiste dialoogide esitamisel. Erinevalt „Rohtaias“ peategelasest käsitleb Kaspar antiikkultuuri kui nähtust aga kriitilisemalt, ta küll tunnetab, et sellest kaugest ajastust võiks leida olulisi vastuseid, kuid mõistab, et ka see ajastu ei olnud ideaalne. Ka kõrvaltegelasi on mõlemas romaanis kujutatud vastavalt sobitudes või vastandudes peategelase maailmapildiga, kus mängib suurt osa antiigi ideaalide, harmoonia ja ilu otsing.

Antiikkultuuri motiividel on kandev roll ka mõlema romaani süžees, „Rohtaias“ puhul esinevad need läbi romaani seoses õppimisega, romaani alguses on Juulius ise koolipoiss, kes leiab antiikkeelte ja antiikautorite õppimise läbi ukse oma Arkaadiasse ning hiljem annab ta õpetajana neid samu teadmisi juba ise noortele edasi. Antiikkultuuri motiividel on süžees oluline roll ka peategelase pereelu ning suhete kujunemisel. „Rooma päeviku“ süžees on samuti antiikkultuuri motiivid olulised algusest kuni lõpuni, aga neid on kasutatud rohkem peategelase siseilma ja filosoofiliste arutluste edasiandmiseks. Antiikkultuuri motiivid annavad mõlemas romaanis aluse vastandumisteks nii karakteri kui ka süžee tasandil ja just see on peamisi võtteid, mille läbi avaneb lugeja jaoks teose idee. Mõlema romaani idee seisukohalt on oluline peategelaste ettekujutus antiikajast, mis oli võrreldes tänapäevaga täis üllaid ideid ja jumalikku sekkumist. Samas mõistavad mõlema romaani peategelased, et minevikku ei saa enam tagasi ning olevik toob endaga kaasa peaaegu ületamatud vastuolud ja võimatud kompromissid, võtmeküsimuseks saab rahu sõlmimine iseendaga.

Kuna Ristikivi on kasutanud antiigimotiive mõlemas teoses selliselt, et need aitaks peategelaste hingeelu paremini mõista, et nende karakterile kaasaelamine oleks lihtsam, siis paratamatult hakkab lugeja samu küsimusi, mis painavad peategelasi, ka endale esitama. Mis on tema elu mõte, mis on tema motiivid, soovid ning see paneb paratamatult elule tagasi

vaatama, samuti nagu peategelasi. Elule tagasivaade on paralleel ajaloo tagasi vaatamisega, see kuidas peategelased leiavad Euroopa kultuuri algusaegadest puhtaid ideaale ja õilsat püüdlust, paneb neid ennast samuti millegi parema poole püüdlema.

Mõlemas romaanis asetseb antiigi motiiv nii ümbritsevas keskkonnas, näiteks „Rohtaia“ puhul on selleks raamatud, ladina keele ja ajaloo tunnid, „Rooma päeviku“ puhul loomulikult Rooma linn ise, kui idee keskmes, mis kannustab peategelasi, andes nende tegevusele korruga nii põhjuse kui sihi. Seega juhib Ristikivi tähelepanu sellele, et see kuidas me mõtleme, määrab ka keskkonna ja selle kvaliteedi ja vastupidi. Ristikivi näitab, et see kuidas me maailma tajume ja näeme, sõltub eelkõige meist endist, kasutades selle tõestamise vahendiks antiikkultuuri, kuna mõlemad peategelased on oma isiksuse loomise või kujundamise juures valinud peamiseks mõjutajaks antiikkultuuri.

Üldine temaatika, milleks on antiigist pärit õilsad ideed, muutuvad „Rooma päevikus“ laiemaks ja sügavamaks probleemiks. Kui „Rohtaia“ peategelasel Juliusel oli antiigiihalus isiklik asi, mida ta üritas sobitada oma elusse nii, et see puudutas ainult inimesi tema ümber, siis Kaspar von Schmerzburg otsib antiigi varemeist suuremat vastust, mis puudutaks kogu ühiskonda, kuid tagaks samas ka isikliku hingerahu. Antiikkultuuri motiivide analüüsimine Ristikivi romaanides „Rohtaed“ ja „Rooma päevik“ lisas uue vaatepunkti tema loomingule. See aitas näha, kuidas on Ristikivi antiikkultuuri elemente oma romaanides kasutanud, mida ta on selle ajastu ideaalidest tähtsaks pidanud, mis vastuseid on antiikkultuur eksistentsiaalsetele küsimustele andnud.

Summary

The thesis analyses the depiction of the motifs of antiquity in the novels “Rohtaed” (“The Herb Garden” 1942) and “Rooma päevik” (“A Roman Diary” 1976) by Karl Ristikivi. The aim of the thesis is to open new layers of meaning of the aftermentioned novels by analysing the motifs of antiquity and to observe, how these motifs help to understand main characters, unfold development of the plot, and the opening of the topic and ideas.

In many ways, the modern world can be considered a continuation of ancient Greece and ancient Rome, as the classical tradition has significantly influenced the modern world (including literature). This idea has also been developed in “A Roman Diary”, which refers to the fact that the palace of the medieval emperor Otto III was built on the ruins or on a surviving foundation of the Grand Palace of Constantine. This confirms the view that the construction of the new inevitably relies on the old, and the foundation of the modern era can thus be considered the antiquity. The motifs of ancient culture in both “A Roman Diary” and “The Herb Garden” focus on the dissatisfaction of the protagonists with the modern era, which was supposed to be based on ideals of antiquity. In the vision of Ristikivi, however, modern society is degenerated morally, religiously and educationally and does not bear the fruits that antiquity was to sow. In both novels, the ancient world offers the main characters the opportunity to escape the unsatisfying reality. As such, Ristikivi has mainly used a motif of antique culture, creating an alternative reality based on antiquity.

The topics covered in antique literature extend far beyond the boundaries of antiquity in their meaning, and antique literature has reached the present day precisely because of its content and comprehensiveness, can easily be associated with the novels in question. Also in the novels discussed in this thesis, the main characters (and through them also the reader) are fascinated by antique culture (incl. antique literature), because the topics covered there are still relevant in their time. Thus, the idea of Marek Oziewicz and Bogdan Trocha that motifs of antiquity have survived in modern literature precisely because of the mystery and idealism that do not exist in contemporary society, is also significant. The protagonists of both novels find a way out of the vulgarity and decay of the reality in a distant fantasy based on antique. For the reader, too, antiquity brings out a more mysterious side and raises metaphysical questions in these novels, especially in “A Roman Diary”.

The fact that Ristikivi himself has had an aspiration to “Ära-maale” (“Abroad”), somewhere in the distance, has also been transferred to the novels in question. Like Ristikivi himself, the protagonist of “The Herb Garden” dives into books to forget about the annoying everyday life and finds something different than the world around him; and the protagonist of “A Roman Diary”, Kaspar, seeks this mysterious “key” or answers from Rome, where the distant scent of antique still seems to linger. Both novels also deal with the idea of degradation, which is an important idea in the historical series of Ristikivi; the protagonists of both the novels discover that the modern society has, in comparison to the golden antiquity, reached the Bronze Age, where ideas, values and much more has undergone degradation.

The motif of antiquity helps to depict the protagonist in his own timing in both “The Herb Garden” and “A Roman Diary”, to highlight the problems and existential issues of that time by using the authors, creations, and especially ideals of the ancient era for comparison. Ristikivi inquires through the main characters whether today has still something to offer compared to antiquity or whether the society has hopelessly fallen into decay. Antiquity plays a key role in the development of the personality of the protagonist in “The Herb Garden”; it influences his relations and determines the course of his life. In “A Roman Diary” the motif of antiquity also focuses on the depiction of the protagonist’s characteristics and helps to present internal dialogues. Unlike the protagonist of “The Herb Garden”, Kaspar treats antique culture as a phenomenon in a more critical way. Although he feels that important answers could be found from this distant era, he realizes that this era was not ideal either. In both novels, the supporting characters are depicted either corresponding or contrasting to the protagonist’s worldview, where the search for ancient ideals, harmony and beauty plays a large part.

Motifs of antiquity also play a key role in the plots of both novels; in the case of “The Herb Garden”, they appear throughout the novel in connection with learning. At the beginning of the novel, Juulius himself is a schoolboy who finds the window to his Arcadia through the studying of ancient languages and authors; and later, as a teacher, he tries to pass on the same passion towards antiquity, with all its wisdom, to his students. The motifs of antique culture also play an important role in the formation of the protagonist’s family life and relationships. In the plot of “A Roman Diary”, the motifs of antiquity are important throughout whole narrative, but they have been used more to convey the inner world and philosophical discussions of the protagonist. From the point of view of the idea of both

novels, the important thing is the protagonists' vision of antiquity, which, compared to nowadays, is full of noble ideas and divine intervention. The motifs of antique culture in both novels provide a basis for oppositions at both the character and plot levels, and this is the main technique through which the idea of the writing opens up for the reader.

Since Ristikivi has used motifs of antiquity in both his works in such a way that they help to better understand the inner life of the protagonists and to make it easier for them to empathize with their character, the reader will inevitably ask the same questions that bother the protagonists. What is the meaning of his life, what are his motives and desires? This inevitably makes one look back on life, just like the protagonists. Looking back on life goes hand in hand with looking back at history; the way the protagonists find uncorrupted ideals and noble aspirations from the early days of European culture also makes them strive for something better.

In both novels, the motif of antiquity is found in the surrounding environment. In the case of "The Herb Garden" it is books, Latin and history lessons; in the case of "A Roman Diary", of course, the city of Rome itself, as the central idea pushing the characters on, giving them conception and purpose. Thus, Ristikivi points out that the way we think also determines the environment and its quality, and vice versa. Ristikivi shows that how we perceive and see the world depends primarily on us, using antique culture as a means of proving it, as both protagonists have chosen antique culture as their main influence in creating or shaping their personalities.

The general theme, which is noble idealism derived from antiquity, is becoming a broader and deeper controversy in the Diary of Rome. While Julius, the protagonist of "The Herb Garden", had a personal desire for antique ideas that he tried to fit into his life so that it only affected the people around him, Kaspar von Schmerzburg seeks a greater response from the ruins of antiquity that would affect society as a whole, but also ensures ones personal peace of mind. Analyzing the motifs of antique culture in Ristikivi's novels "The Herb Garden" and "Rome's Diary" added a new perspective to his work. It helped to see how Ristikivi used elements of antique culture in his novels, which he considered important from the ideals of that era.

Kirjandus

Abbott, Porter H. 2008. The Cambridge introduction to narrative. Cambridge: Cambridge University Press, 83–95.

Eliot, T. S. 1975. Ulysses, Order, and Myth. – Selected prose of T.S. Eliot. Ed. Frank Kermode. New York: Farrar, Straus and Giroux, 175–179.

Hight, Gilbert 1957. The classical tradition. Greek and Roman influences on Western literature. New York, Oxford: Oxford University Press, 1–21; 541–549.

Kangro, Bernard 2018. Paar sammukest Karl Ristikivi noorusmail. – Kröits ehk Ristikivi. Koost. ja toim. Janika Kronberg ja Brita Melts, 76–94.

Kleis, Richard (koost.) 1968. Vana-Kreeka kirjanduse põhijooni. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

Kronberg, Janika, Brita Melts 2012. Karl Ristikivi rändav Arkaadia. – Keel ja Kirjandus 10, 721–733.

Melts, Brita 2014. Karl Ristikivi Vahemere-ruum. – Methis 13, 95–112.

Metsvahi, Merili 2005. Muistend. Regivärsist netinaljadeni. Sissejuhatus rahvaluulesse. Koost. Merili Metsvahi ja Ülo Valk. Tallinn: Koolibri, 35–48.

Org, Andrus 2017. Eesti ulmekirjanduse žanrid ja nende poeetika. Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli kultuuriteaduste ja kunstide instituut.

https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/55882/org_andrus.pdf?sequence=5&isAllowed=y Külastatud 28.05.2020

Oziewicz, Marek 2016. Antiquity is now: Modern strands of the mythical method in contemporary young adult speculative fiction. – Antiquity in popular literature and culture. Eds. Konrad Dominas, Elzbieta Wesolowska, Bogdan Trocha. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 3–20.

Priimägi, Linnar 2011. Motiiv–Narratiiv–Sümbol–Tekst. Teesid motiivianalüüsist. – Keel ja Kirjandus 7, 526–535.

Puhvel, Jaan 1996. Võrdlev mütoloogia. Tartu: Ilmamaa.

Ristikivi, Karl 1985. Rohtaed. Tallinn: Eesti Raamat.

Ristikivi, Karl 1990. Inimese teekond. Tallinn: Eesti Raamat

Ristikivi, Karl 2001. Rooma päevik. Tallinn: Kupar.

Silk, Michael, Ingo Gildenhard, Rosemary Barrow 2014. The classical tradition. Art, literature, thought. Oxford: Wiley Blackwell, vii–31.

Sperens, Jenny 2013. Yeats, myth and mythical method. A close reading of the representations of celtic and catholic mythology in “The wanderings of Oisín”. Umeå University, Faculty of Arts, Department of Language Studies. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:691595/FULLTEXT01.pdf> Külastatud 11.03.2020

Tomaševski, Boriss 2014. Teematika. Süžeekonstruktsioon. – Kirjandus kui selline. Valik vene vormikoolkonna tekste. Koost. ja toim. Märt Väljataga. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 141 – 175.

Trocha, Bogdan 2016. Between the clihes and speculative re-narration: Features of ancient themes in popular literature. – Antiquity in popular literature and culture. Eds. Konrad Dominas, Elzbieta Wesolowska, Bogdan Trocha. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 21–36.

Unt, Jaan 2019. Antiikaja Euroopa kirjandus. – Maailmakirjandus. Lääne kirjandus antiigist romantismini. Koost. Jüri Talvet. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 9–66

Vaher, Maret 2014. Matemaatiline mäng ja “pronksiaeg”. Karl Ristikivi ajalooliste teoste struktuur. – Methis 13, 32–43.

Veidemann, Rein 2002. Müüt ja võim. Müüdi võim. – Sirp 10, 11–13.

<https://www.sirp.ee/archive/2002/01.03.02/Kirjand/kirjand1-1.html> Külastatud 15.05.2020

Vene, Ilmar 2013. Kaugenemised. Tähelepanu Karl Ristikivist. Toim. Tiina Hallik. Tallinn: Tuum.

Winkler, Martin M. 2016. Introduction. Antiquity in popular literature and culture. Eds. Konrad Dominas, Elzbieta Wesolowska, Bogdan Trocha. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, xi–xv.

Xenophon. Memorabilia 2.1.21-30. Tõlkinud Anne Lill. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, käsikirjas.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marii Kivi,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Antiikkultuuri motiivid Karl Ristikivi romaanides „Rohtaed” ja „Rooma päevik””, mille juhendajad on Leena Kurvet-Käosaar ja Anne Lill, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Marii Kivi
29.05.2020